

การหลงลืมทางสังคม :  
ประวัติศาสตร์ของการวิพากษ์ทฤษฎีจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์\*

กาญจนา แก้วเทพ

ธันวาคม 2526

"ขอทานคนหนึ่งนอนหลับไปและฝันถึงมหาเศรษฐี เมื่อตื่นขึ้นมา เขาพบกับนักจิตวิเคราะห์ผู้หนึ่ง หลังจากเขาเล่าความฝันให้ฟังแล้ว นักจิตวิเคราะห์ผู้นั้นก็อธิบายว่า มหาเศรษฐีนั้นเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงบิดาของตัวขอทานนั่นเอง ขอทานคนนั้นจึงได้กล่าวขึ้นว่า "น่าประหลาดเหลือเกิน"

แมกซ์ ฮอร์ไคม์เมอร์ (Max Horkheimer)

บทความนี้เขียนสรุปจากหนังสือภาษาอังกฤษชื่อ *Social amnesia: a Critique of Conformist psychology from Adler to Laing* เขียนโดย รัสเซล จาโคบี (Russell Jacoby) สำนักพิมพ์ The Harvester Press จัดพิมพ์ในปีค.ศ.1975 หน้า 191 หน้า

บทแนะนำ จาโคบี โดย คริสโตเฟอร์ ลัสช์ (Christopher Lasch)

จาโคบีผู้เขียนเป็นนักประวัติศาสตร์ แต่ได้เขียนงานชิ้นนี้ผิดแผกไปจากแบบแผนของนักประวัติศาสตร์ทั่วไป ในขณะที่หนังสือเล่มนี้ ผู้อ่านอาจจะไม่รู้สีกตัวเลยว่ากำลังอ่านผลงานของนักประวัติศาสตร์ เพราะงานชิ้นนี้มีลักษณะ "วิวาทะ" มิใช่ "การนำเสนอแต่ข้อเท็จจริง" และงานชิ้นนี้มีได้กระทำเพียงตั้งคำถามปลีกย่อยเกี่ยวกับความถูกต้องของผลงานค้นคว้า หากแต่ตั้งคำถามท้าทายถึงขั้นระดับทฤษฎีเลยทีเดียว ทั้งนี้ผู้เขียนได้นำเอาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ฉบับต้นตำรับ ทฤษฎีมาร์กซิสม์ฉบับต้นตำรับ และทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) แห่งสำนักแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt School) เป็นหลักในการตั้งคำถาม

"การหลงลืมทางสังคม" (social amnesia) เป็นทัศนะที่จาโคบีเสนอขึ้นมาเพื่อคัดค้านแนวคิดประวัติศาสตร์โดยทั่วไปที่มักเชื่อกันว่า "เราควรศึกษาอดีตเพื่อช่วยทำความเข้าใจกับปัจจุบัน" จาโคบีกลับกล่าวว่า คนเรานั้นเลือกที่จะลืมประวัติศาสตร์หรืออดีตที่เคยรู้เห็นเพื่อช่วย "รักษาความ

\* กาญจนา แก้วเทพ (2526), "การหลงลืมทางสังคม", วารสารธรรมศาสตร์ 12: 4, (ธ.ค. 2526), หน้า 241-262.

**ปลอดภัย" ให้กับปัจจุบัน** ในทำนองเดียวกัน สังคมเองก็มีความต้องการที่จะลืมอดีตที่รบกวนความมั่นคงในปัจจุบันของสังคม ดังนั้นในบางขณะที่นักประวัติศาสตร์กำลังคิดว่า การศึกษาอดีตนั้นจะช่วยหรือฟื้นฟูความทรงจำนั้น หากการศึกษาประวัติศาสตร์ดำเนินไปอย่างไรเป้าหมาย ไร้ทิศทางเสียแล้ว การณ์ก็จะกลับกลายเป็นการรื้อฟื้นอดีตเพื่อตอกย้ำสิ่งที่เคยหลงลืมให้ลืมเลือนกันใหม่อีกครั้งหนึ่งไป ดังที่ผู้เขียนได้แสดงตัวอย่างเอาไว้ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์และจิตวิทยายุคใหม่ว่า ล้วนแล้วแต่เป็นทฤษฎีแห่งความหลงลืมอดีตทั้งสิ้น

ในยุคปัจจุบัน ได้มีความพยายามที่จะนำเอาทฤษฎีจิตวิเคราะห์มาประยุกต์ใช้ในวิชาประวัติศาสตร์ เช่น การนำเอาเทคนิคทางจิตวิเคราะห์ไปแก้ปมประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น การตอบคำถามว่าเหตุใดฮิตเลอร์จึงใช้นโยบายทางการเมืองที่โหดเหี้ยม ถูกอธิบายด้วยการวิเคราะห์ปมด้อยในชีวิตวัยเยาว์ของตัวฮิตเลอร์ จาโคบีแสดงทัศนะไม่เห็นด้วยกับการประยุกต์ดังกล่าวนี้ เพราะเป็นการ "ทำให้ง่ายจนหายาบ" (simplification & reductionism) ทั้งนี้เพราะจิตวิเคราะห์ไม่ใช่เป็นเพียง "เครื่องมือชิ้นหนึ่ง" ที่นักประวัติศาสตร์จะสามารถหยิบไปใช้เมื่อใดก็ได้ที่ต้องการ หากทว่าจิตวิเคราะห์เองเป็น "ทฤษฎี" ที่มีเอกภาพในตัวเอง (Wholeness) รวมทั้งมีข้อกำหนดว่าจะต้องใช้เมื่อใดอย่างไร นอกจากนั้น การใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ยังจะต้องกระทำอย่างสัมพันธ์กับทฤษฎีอื่นๆ ไม่ว่าจะสัมพันธ์ในแง่ส่งเสริมหรือขัดแย้งก็ตามอีกด้วย

ดังนั้น จุดอ่อนโดยทั่วไปของการศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดจิตใจ (psychohistory) ก็คือ ประการแรก การคาดเดาว่าความคิดทั้งหลายล้วนเกิดขึ้นจากความว่างเปล่า ประการที่สอง การละเลยศึกษาถึงกฎเกณฑ์ภายในตัวเองของอุดมการณ์ ผู้ศึกษาในแนวนี้นี้มักจะหลงทางด้วยการตีความความคิดอันใดอันหนึ่งว่าเป็นปฏิกิริยาอย่างฉับพลันต่อตัวกำหนดทางจิตและทางสังคม

ในทางตรงกันข้ามกับกลุ่มที่รับเอาจิตวิเคราะห์ไปใช้ทั้งคุ่นอย่างเต็มที่ อีกทัศนะหนึ่งที่จาโคบีพยายามโต้แย้งก็คือ กลุ่มที่ไม่ยอมรับจิตวิเคราะห์เพียงด้วยข้ออ้างที่ว่า แนวคิดของฟรอยด์มีลักษณะเป็นจริงอยู่ชั่วยุคสมัยหนึ่ง เป็นจริงเฉพาะในวัฒนธรรมของเวียนนาขณะนั้น และเป็นแนวทางโต้ตอบพวกลัทธิปฏิฐานนิยม\* (positivism) ตอนปลายศตวรรษที่ 19 เท่านั้น ในศตวรรษที่ 20 นี้ เราจึงจะหาประโยชน์อันใดมิได้จากทฤษฎีของฟรอยด์ ความข้อนี้นี้ ฟรอยด์เองได้เคยปฏิเสธไว้เองตั้งแต่ในยุคสมัยของเขา และจาโคบีได้มาเสริมต่อด้วยการให้รายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มนักจิตวิเคราะห์ที่ชื่อว่า **จิตวิเคราะห์หนีเสธ** (negative psychoanalysis) ที่เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ปีค.ศ.1920 (ดังเราจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป)

\* ปฏิฐานนิยมเป็นปรัชญาวิธีคิดสาขาหนึ่งของ Empiricism ซึ่งพยายามอธิบายกฎของสังคมจากผลของการวิจัยเชิงทดลองและสร้างข้อสรุปเช่นเดียวกับกฎวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แนวคิดหลักคือเชื่อถือและยอมรับเฉพาะข้อมูลที่เกิดขึ้นได้ ข้อเท็จจริงที่อยู่ในระดับปรากฏการณ์ โดยไม่วิเคราะห์ให้ไปไกลกว่านั้น

อาจกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของการพัฒนาจิตวิเคราะห์นั้นได้ดำเนินไปควบคู่กับการพัฒนา ลัทธิมาร์กซ์ และในบางส่วนต่างได้รับผลกระทบซึ่งกันและกัน โดยเริ่มต้นจากลัทธิมาร์กซ์ที่พบ วิกฤตการณ์ในช่วงปี 1914-1919 ในขณะที่ชนชั้นกรรมาชีพในยุโรปกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ของ ระบบทุนนิยม แต่หลังจากนั้น ระบบทุนนิยมก็รอดชีวิตพ้นจากหายนะมาได้ โดยที่ขบวนการปฏิวัติ พวกมันประสบกับความล้มเหลว ทั้งๆที่เงื่อนไขภาวะวิสัยเอื้ออำนวยเป็นอย่างยิ่ง นักลัทธิมาร์กซ์ หลายท่านพยายามวิเคราะห์หาคำตอบจากปรากฏการณ์นี้ ในท่ามกลางคำตอบอันหลากหลาย ข้อเสนอสรุปรวมประการหนึ่งก็คือ ลัทธิมาร์กซ์ในขณะนั้นขาดความเข้าใจกับเงื่อนไข "ทางอัตวิสัย" ของ การปฏิวัติสังคมนิยมอย่างเพียงพอ จากคำตอบอันนี้ทำให้มีการหันกลับไปอ่านงานชิ้นแรกๆของมาร์กซ์ รวมทั้งหันกลับไปพิจารณาอย่างลึกซึ้งถึงรากเหง้าทางความคิดเฮเกลที่มีอยู่ในความคิดของมาร์กซ์ และพยายามรื้อฟื้นลักษณะวิภาษวิธีของลัทธิมาร์กซ์ซึ่งในขณะนั้นจมปลักอยู่ภายใต้อิทธิพลของ ลัทธิปฏิฐานนิยมอย่างเล็งไม่พ้น จากวันนั้นมาจนถึงวันนี้ นักลัทธิมาร์กซ์กลุ่มต่างๆ ได้พยายาม แสวงหาคำตอบใหม่ๆ เริ่มตั้งแต่ลูคัส (Lukacs) ที่ให้ความสนใจกับปัญหาจิตสำนึกมาจนกระทั่งถึง กลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ที่พยายามตอบปัญหาใหม่ๆ เมื่อระบบทุนนิยมได้พัฒนาจากทุนนิยมแข่งขันไปสู่ ทุนนิยมขั้นผูกขาด

ท่ามกลางการพัฒนาที่หลากหลายนี้ บางเส้นทางก็มุ่งตรงไปสู่ความก้าวหน้า แต่บางเส้นทางก็ วกวนหรือหลงทางแม้แต่ถอยหลังในบางครั้ง เช่นเดียวกับความคิดของมาร์กซ์ที่ไม่เหมือนกับ ความคิดของมาร์กซิสต์บางพวก ความคิดของฟรอยด์ก็อาจเป็นคนละเรื่องกับความคิดของกลุ่ม นิยมฟรอยด์บางพวกเช่นกัน โดยเฉพาะเมื่อความคิดของฟรอยด์เดินทางจากยุโรปไปอังกฤษและ อเมริกาเพื่อหลบหนีอิทธิพลของนาซี "การหลงลืมความคิดต้นตำรับของฟรอยด์" ได้เริ่มปรากฏขึ้น เมื่อมีการแปลงานของฟรอยด์ออกมาเป็นภาษาอังกฤษ แนวคิดของฟรอยด์ถูกผนวกเข้าไปเป็นเนื้อ เดียวกับปรัชญาปฏิฐานนิยม เช่นเดียวกับชะตากรรมที่ลัทธิมาร์กซ์เคยประสบมาก่อนหน้านั้น เรา อาจจะอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้ว่า ในอังกฤษและอเมริกา บรรดาปัญญาชนที่นั่นขาดประเพณีทาง ความคิดแบบเฮเกลและมาร์กซ์ คือทัศนวิภาษวิธีต่อสังคม ดังนั้นเมื่อพวกเขาแปลงานของฟรอยด์ เขาจึงตัดเนื้อหาหรือลดระดับการวิพากษ์นี้ออกไป ยิ่งไปกว่านั้น ในอเมริกาเองไม่เคยต้องประสบ ชะตากรรมเช่นยุโรป เพราะฝ่ายซ้ายในอเมริกาไม่เคยต้องพบกับความล้มเหลว จึงขาดการตั้งคำถาม กับความล้มเหลวในอดีต ผลสะท้อนต่อมาก็คือ ท่ามกลางความอ่อนแอของฝ่ายซ้าย ชนชั้น กรรมาชีพจึงสามารถสร้างความคิดครอบงำหลัก (hegemony) เข้าไปในทุกอณูของชีวิตประจำวันของ ผู้คนในสังคม

ดังกล่าวนั้นมาแล้วว่า ท่ามกลางการแสวงหาใหม่นั้น บางกลุ่มก็ยังคงมีความสับสน เช่นกลุ่ม ของเลียง (R.D. Laing) และคูเปอร์ (David Cooper) ที่ยังปะปนระหว่างทฤษฎีกับการบำบัด (therapy) และยังคงไม่พบรอยต่อระหว่างการทำจิตบำบัดในคลินิกกับการสร้างสรรค์สังคมใหม่

นอกเหนือไปจากความสับสนในกลุ่มที่ต้องการรื้อฟื้นลัทธิฟรอยด์แล้ว ก็ยังมีทางเลือกใหม่ๆ ที่มาจากกลุ่มที่มีใจพวกเดียวกันเอง เช่น คิวอี้ (J. Dewey) ที่กลายมาเป็นแนวคิดกระแสหลักในอเมริกา ด้วยการตั้งความหวังไว้ว่า บรรดาโรคร้ายของระบบทุนนิยมสามารถเยียวยาได้ด้วย "การให้ศึกษาที่หล่อหลอมให้คนมีค่านิยมที่มีคุณธรรมและสามัคคีปรองดองกัน" หากเราจะประเมินสภาพของขบวนการแสวงหานี้ แม้ว่าจะมีนิมิตรหมายอันดีในช่วงปี 1960 ที่กลุ่มซ้ายใหม่ (New left) ได้ใช้งานของมาร์คุส (Herbert Marcuse) เป็นแนวทางในการปฏิวัติวัฒนธรรม และในศตวรรษที่ 20 นี้เองที่มีขบวนการอื่นๆ ของประชาชน เช่นกลุ่มสตรี กลุ่มครอบครัว กลุ่มเด็ก เกิดขึ้นมาอย่างมากมาย อันสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกในการต่อสู้ของประชาชน แต่การที่บรรดากลุ่มเหล่านี้ยังไม่สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการต่อสู้ของตนกับระบบทุนนิยม ได้อย่างถูกต้องเทียบขาดนั้น เป็นเรื่องสะท้อนว่า ฝ่ายซ้ายยังไม่หายจากการฟื้นใจคืน การแสวงหาแนวทางใหม่ๆ ยังคงต้องเดินทัพทางไกลอีกสักช่วงระยะเวลาหนึ่ง

### เป้าหมายของหนังสือ

หนังสือเล่มนี้เริ่มด้วยการขยายแนวคิดของจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ว่า มิได้เป็นศาสตร์ที่จัดวางไว้เฉพาะการศึกษาคนที่ผิดปกติทางจิตเท่านั้น หากแต่จะต้องศึกษาวัฒนธรรมและสังคมส่วนรวมด้วย เพราะผลกระทบจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่เน่าเฟะ ย่อมมีผลถึงสภาพทางจิตของบุคคลอย่างไม่ต้องสงสัย แต่เท่าที่ผ่านมา "จิตวิทยาแบบยอมคล้อยตาม" (Conformist psychology) ได้พยายามปกปิดข้อเท็จจริงอันนี้เอาไว้

เราอาจแบ่งแนวคิดในการรื้อฟื้นหลักคิดของฟรอยด์ออกได้เป็น 2 สาขาใหญ่ๆ พวกแรกคือจิตวิทยาปฏิฐาน (Positive psychology) ประกอบด้วย 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

(1) พวกฟรอยด์ยุคใหม่ (Neo Freudian) ได้แก่ ฟรอมม์ (Eric Fromm) ฮอร์นี (Karen Horney) ทอมป์สัน (Clara Thompson) ซัลลิแวน (Harry S. Sullivan) (การจัดแบ่งกลุ่มนี้ไม่ได้ตายตัวในทุกประเด็น) ลักษณะร่วมของกลุ่มคือ เน้นเรื่อง "บทบาทของวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล"

(2) พวกฟรอยด์ยุคหลัง (Post Freudian) ได้แก่ มาสโลว์ (Abraham Maslow), อัลพอร์ต (Gordon Allport), โรเจอร์ส (Carl Rogers) กลุ่มนี้เน้นหนักกิจกรรมด้านการให้คำปรึกษาแนะแนว และแยกตัวเองออกจากจิตวิเคราะห์และพวกพฤติกรรมนิยมอย่างชัดเจน ในบางครั้งเรียกแนวทางของตนว่าแนวทางมนุษยนิยม (humanism)

สองกลุ่มนี้แม้จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด แต่จาโคบีเห็นว่ามีลักษณะร่วมกัน คือพยายามทำให้เกิดการลื่นไหลจิตวิเคราะห์ฉบับต้นตำรับและเสนออุดมการณ์ใหม่คือจิตวิทยาแบบ

## ขอมคดียตามระบบ

สำหรับพวกที่สองได้แก่ จิตวิทยานิสห (negative psychology) อันหมายถึงกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์แห่งสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ผู้ก่อตั้งกลุ่มได้แก่ ฮอร์ไคม์เมอร์ (Max Horkheimer) และอะดอร์โน (Theodor W. Adorno) สมาชิกที่โด่งดังคือ มาร์คุเซ (Marcuse) และล่าสุดคือ ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ความแตกต่างระหว่างกลุ่มนี้กับกลุ่มจิตวิทยาปฏิฐานก็คือ ในขณะที่พวกฟรอยด์ยุคใหม่หรือยุคหลังพยายามใช้จินตนาการมาเพิ่มเติมแนวคิดเรื่อง "self" "person" "individual" ลงไปบนผู้คนที่ขาดความเป็นคน ทฤษฎีวิพากษ์กลับเสนอว่า แนวคิดเรื่อง "subjectivity" ดังกล่าวนั้นเป็นเพียงอุดมการณ์รูปแบบหนึ่ง เป็นเพียงจิตสำนึกที่คิดพลาด (False consciousness) อย่างหนึ่ง เพราะเราไม่สามารถจะปลุกเร้าให้คนรู้สึกถึง "ความเป็นตัวตน" ได้ตามลำพัง นอกจากเราจะผลักดันเงื่อนไขที่ปิดกั้นความเป็นคนของเขาออกไปพร้อมๆกัน

จิตวิทยานิสหพยายามประสานแนวทางลัทธิมาร์กซ์กับจิตวิเคราะห์เข้าด้วยกันเนื่องจากช่องว่างระหว่างสองแนวคิดนั้นยังคงมีอยู่เสมอ ในสายตาของมาร์กซิสต์ จิตวิเคราะห์ล้วนแต่เป็นจิตนิยมและอัตวิสัย ในขณะที่จิตวิเคราะห์หมองว่า มาร์กซิสต์ (ชนิดกินเลย) จัดว่าเป็นโรคประสาทชนิดหนึ่ง การแบ่งงานกันทำทางปัญญาทำให้ขาดการเสวนาระหว่างแนวคิดสองสาขานี้ ข้อเสนอใหม่ของมาร์กซิสต์นิสห (เท่าที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้) คือ ทั้งสองสาขาต่างต้องการซึ่งกันและกัน หากขาดความเข้าใจเรื่องจิตวิทยา ลัทธิมาร์กซ์ก็จะกลายเป็นทฤษฎีนามธรรมและกฎเกณฑ์ต่างๆที่ขาดความเข้าใจในมนุษย์ ส่วนจิตวิทยาที่ขาดทฤษฎีทางสังคมก็จะกลายเป็นเพียงเทคนิคอย่างหนึ่งที่ใครจะนำไปใช้อย่างไรก็ได้ ดังนั้นทั้งสองสาขาจึงต้องหาทางประสานกันทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติโดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการเปลี่ยนแปลงทั้งสังคมและตัวมนุษย์เอง

หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาทั้งหมดออกเป็น 7 บทคือ

บทที่ 1 - เสนอพื้นฐานกว้างๆเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง "การหลงลืมทางสังคม"

บทที่ 2 - วิพากษ์ แอดเลอร์ (Alfred Adler) นักลัทธิแก้คนแรกของความคิดฟรอยด์

บทที่ 3 - วิพากษ์กลุ่มฟรอยด์ยุคหลัง

บทที่ 4 - เสนอเค้าโครงความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิเคราะห์และลัทธิมาร์กซ์โดยเสนอตัวอย่างของจิตวิทยานิสหในยุโรป เช่น เยอรมัน และฝรั่งเศส

บทที่ 5-7 - สรรวจกลุ่มต่างๆที่พยายามหาแนวทางใหม่ๆ เช่น กลุ่มจิตวิทยาแบบราดิกัล (Radical psychology) ของเลียงและคูเปอร์

## การหลงลืมทางสังคมใหม่และอุดมการณ์ใหม่

คำกล่าวของอะดอร์โน ที่ว่า "ประวัติศาสตร์ของปรัชญาล้วนแต่เป็นประวัติศาสตร์แห่งการลืมเลือน" (The History of Philosophy is the History of Forgetting) นั้นดูเหมือนจะนำมาใช้ได้กับจิตวิทยา เพราะในขณะที่คนรุ่นลูกพรอยด์จะรู้จักพรอยด์แค่เพียงครั้งเดียวนั้น คนรุ่นหลานพรอยด์จะแทบไม่รู้จักความคิดของพรอยด์เลย นอกจากความคิดที่คนอื่นๆพูดถึงและตีความพรอยด์แล้ว ซึ่งก็คือความคิดของผู้พูดและผู้ตีความ หาใช่ความคิดของพรอยด์ไม่ (ปรากฏการณ์ข้างต้นนี้ก็เกิดขึ้นกับมาร์กซ์ด้วยเช่นกัน)

แต่คนส่วนใหญ่มักจะเงิบเฉยและไม่เอาใจใส่ต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว เพราะเรามีความเชื่อว่า "สิ่งใหม่ย่อมดีกว่าสิ่งเก่า" ทุกวันนี้เราอาจจะต้องกล่าวกลับกันว่า "สิ่งใหม่นั้นอาจจะเลวร้ายยิ่งกว่าสิ่งเก่า" เพราะ "สิ่งใหม่" บางอย่าง เช่น การลืมเลือนประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เปลี่ยนแปลงที่เคยเกิดขึ้นในอดีตนั้น ย่อมเลวร้ายกว่าสิ่งเก่าอย่างแน่นอน

เราอาจจะขยายแนวคิดเรื่องการลืมเลือนระดับบุคคลมาใช้กับระดับสังคม ในทางจิตวิทยา การเกิดโรคประสาทคือการสูญเสียความทรงจำซึ่งเราอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางจิต เช่น การลืมเลือนสิ่งที่เคยเกิดขึ้นในวัยเด็ก (childhood amnesia) ในระดับสังคม กระบวนการทำงานของระบบเศรษฐกิจและสังคมสามารถจัดความทรงจำของผู้คนออกไปจากห้วงความนึกคิดได้ และให้จดจำได้แต่ภาพหลอนที่สังคมสร้างขึ้นมา นี่คือนั่นที่ลัทธิมาร์กซ์เรียกว่า "reification" อันได้แก่ บรรดาภาพหลอนที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อรักษาสภาพสังคมเดิมเอาไว้ เช่นความสัมพันธ์ในสังคมแบบปัจจุบันนี้เป็นไปตามหลักกรรมชาติ (คนเราก็ต้องมีความไม่เท่าเทียมกันเหมือนนิ้วมือ) และเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ในเวลาเดียวกันก็ปิดกั้นความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกัน ให้เห็นแต่ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของ เมื่อเราเดินไปตามท้องตลาด เราจะมองเห็นแต่สินค้า แต่ไม่เคยมองเห็นคนงานผู้ผลิต (fetishism)

ภาพหลอนและการปิดกั้นดังกล่าวเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ เพราะการหลงลืมของบุคคลที่เกิดขึ้นมาเพราะกระบวนการกดเก็บ (repression) ของสังคม สังคมมีกลไกที่บีบบังคับให้คนเก็บความไม่พอใจและความทรงจำต่างๆในอดีตเอาไว้ในห้วงลึกจนลืมเลือนไป เพื่อช่วยให้สังคมในปัจจุบันดำเนินต่อไปได้ และพร้อมที่จะเก็บความไม่พอใจในปัจจุบันเพื่อไปลืมเลือนต่อไปในอนาคต ทุกวันนี้ระดับสังคมได้สูญเสียความทรงจำไปอย่างมากเพราะมีกลไกต่าง ๆ นานาที่ทำให้ผู้คนปฏิเสธไม่อยากจะกลับไปคิดถึงอดีต เริ่มตั้งแต่ "ระลึกขึ้นมาแล้วทำให้ไม่สบายใจ" เรื่อยไปจนกระทั่งถึง "คิดไปแล้วก็อันตรายต่อตัวเอง" การลืมเลือนนั้น บางครั้งหนักหน่วงจนถึงขั้นที่นึกไม่ออกเอาจริงๆ (ดังเช่นคนเยอรมันพากันลืมเลือนภัยร้ายของนาซี ในเมืองไทยก็ลืมเลือนภัยร้ายจาก

พระราชย์ในช่วงเวลาไม่ถึงสิบปี)

เราสามารถอุปมาอุปไมยจากคำกล่าวของมาร์กซ์ที่ว่า แรงงานที่ตายแล้ว (ทุน) ได้มีอำนาจเหนือแรงงานที่มีชีวิต (คนงาน) อดีตเป็นตัวบงการปัจจุบัน ผลผลิตกลับมาบงการชีวิตผู้ผลิต สิ่งของบงการคน ในทางจิตวิทยาก็คือ การหลงลืมอดีตเป็นตัวบงการสภาพจิตใจในปัจจุบัน วิธีการแก้ไขสภาพดังกล่าวก็คือ **ต้องรื้อฟื้นอดีตที่ถูกลืมไปแล้ว** (ในกรณีของไทย ภารกิจประการแรกก็คือ ต้องยกเลิกภายิตไทยที่ว่า "อย่าฝืนฝอยหาคะเจ็บ" และ "ที่แล้วก็ขอให้แล้วกันไป" มาเป็น "หนี้สินต้องชำระ บุญคุณต้องชดใช้") มาร์กซ์ได้แสดงตัวอย่างรูปธรรมของประวัติการต่อสู้กับการหลงลืมอดีตด้วยการรื้อฟื้นความทรงจำและรื้อฟื้นทฤษฎีเรื่อง "อุดมการณ์" ซึ่งถูกกดเก็บให้ลึบเลือนไปเป็นเวลานานเพราะอิทธิพลจากพวกปฏิฐานนิยม

มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้คนหลงลืม วิธีการแรกนั้นดูไปแล้วน่าประหลาดใจยิ่ง แต่ก็ได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว และใช้กันอย่างแพร่หลายคือ ในยุคที่ฟรอยด์ยังมีชีวิตอยู่นั้น มีผู้คนจำนวนมากที่เรียกฟรอยด์ว่าเป็น "อัจฉริยะ" แต่ก็ยกข้ออ้างว่า ถึงอย่างไรฟรอยด์ก็ไปได้ไกลเพียงแค่มุขสขัยและอาณาจักรของเขา คือศตวรรษที่ 19 และอาณาจักรเวียนนาเท่านั้น ฟรอยด์ได้ตอบได้ว่า ข้อค้นพบที่ว่าโรคประสาทเกิดจากข้อบกพร่องในชีวิตทางเพศนั้น ถึงแม้จะค้นพบจากวัฒนธรรมเวียนนา หากแต่ข้อสรุปก็มีได้ชัดเจนอยู่เพียงแต่เวียนนาเท่านั้น เขากล่าววิจารณ์แห่งวิจารณ์ว่า "การที่ผู้คนเริ่มต้นเรียกข้าพเจ้าว่าเป็น "อัจฉริยะ" แล้วก็ปฏิเสธแนวคิดทุกอย่างของข้าพเจ้านั้น จัดได้ว่าเป็นวิธีการวิจารณ์ผลงานของข้าพเจ้าแบบล่าสุด"

วิธีการต่อมาก็คือการหันเหความสนใจไปยังเรื่องอื่นๆ เพื่อให้ลืมประเด็นหลักๆ ตัวอย่างงานเขียนนวนิยายเรื่อง Future shock ของ A. Toffler แสดงให้เห็น ได้อย่างดีถึงความพยายามที่จะหันเหปัญหาจากต้นตอ คือความทุกข์ยากและความขัดแย้งทางสังคม ให้กลายเป็นปัญหาที่คนไม่สามารถจะปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยีแบบใหม่ได้ หรือการหันเหการวิเคราะห์ปัญหาความแปลกแยก (alienation) ให้กลายเป็นปัญหาทางจิต มิใช่ปัญหาทางสังคม ดังเช่น คำกล่าวที่ได้ยินบ่อยๆว่า "คนรวยมีปัญหาคความแปลกแยกมากเสียยิ่งกว่าคนจน"

สำหรับวิธีการทำให้ผู้คนหลงลืมที่เราจะให้ความสนใจในที่นี้คือ แนวทางของพวกฟรอยด์ยุคใหม่และยุคหลังที่สำนักแฟรงค์เฟิร์ตขนานนามว่า "กลุ่มลัทธิแก้" ที่เลียนแบบมาจากคำศัพท์ของพวกลัทธิมาร์กซ์ โดยให้อรรถาธิบายการขนานนามของพวกเขาว่า "เนื่องจากกลุ่มลัทธิแก้พวกนี้ได้ตัดเอา"หัวใจและเส้นประสาทสำคัญ" ของแนวคิดฟรอยด์จนสูญเสียดุลยภาพสำคัญ จากนั้นก็ได้เติมน้ำลงไปเพื่อให้ลักษณะวิพากษ์สังคมของฟรอยด์เจือจางลงจนเป็นที่ยอมรับฟังกันได้ของสังคมปัจจุบัน"

ลัทธิมาร์กซ์และความคิดฟรอยด์มีจุดร่วมและชะตากรรมร่วมกันอยู่ 2 ประการคือ ทั้งคู่ต่างก็

เป็นแนวคิดที่วิพากษ์อารยธรรมแบบกระฎุมพี และทั้งคู่ต่างก็ประสบปัญหาจากสาธุศิษย์รุ่นหลัง ดังจะเห็นได้จากในขณะที่พวก orthodox พยายามเชยยืนคำสอนเดิมไว้อย่างไม่ยอมเปลี่ยนแปลง พวกลัทธิแก๊บบางพวกได้พยายามแก้ไขเพื่อให้ลักษณะที่วิพากษ์ (อย่างถึงที่สุด) สังคมกระฎุมพีเบาบางลง ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่ยอมรับกันได้กว้างขวาง วิธีการแก๊บนั้นนอกจากจะตัด "หัวใจและเส้นประสาทเดิม" ของต้นตำรับออกไป แล้วนำเอาปรัชญาจำพวก Empiricism, Positivism, Pragmatism และการปฏิเสธการใช้ทฤษฎีมาต่อเติมเสริมแต่ง ผลลัพธ์ที่ตามมาอย่างเห็นทันตาของการแก้ไขแบบที่ว่าของทางลัทธิมาร์กซ์ก็คือ แนวทางเน้นการปฏิรูปทางการเมือง ในขณะที่ทางจิตวิเคราะห์คือการหันไปสู่วิธีแนวทางเน้นการทำจิตบำบัด แน่แน่นอนว่าทฤษฎีของฟรอยด์ (และของมาร์กซ์ด้วยเช่นกัน) นั้นมีบางอย่างที่แก้ไขได้ หากแต่จะต้องคงรักษา "หัวใจและเส้นประสาทเดิม" เอาไว้ อันได้แก่แนวคิดเรื่องการเก็บกด (repression) เพศกรรม (sexuality) จิตไร้สำนึก ปมโอดิปุส และเพศกรรมในวัยเด็ก การแก้ไขเนื้อหาในปัจจุบันจนผิดรูปแปรร่างไปจากต้นตำรับเดิมนั้น แสดงให้เห็นถึงรูปแบบหนึ่งของความขัดแย้งทางทฤษฎี

นักลัทธิแก๊บบางคน เช่น ฟรอมม์ (Eric Fromm) เผชิญกับทางเลือกสองแฉ่งดังเช่นที่เขาแสดงออกในบทความชื่อ "จิตวิเคราะห์: วิทยาศาสตร์หรือแนวทางของพรรค" ฟรอมม์เห็นว่าเราจำเป็นต้องแก้ไขทฤษฎีของฟรอยด์ที่เกิดมาจากบรรยากาศของปรัชญาวัตถุนิยมทางสรีระของศตวรรษที่ 19 และจะต้องแก้ไขความคิดเก่าไปจากจุดยืนของนักมานุษยนิยมและวิธีคิดแบบวิภาษวิธี อย่างไรก็ตาม แนวคิดของเขาก็ได้รับการตอบโต้จากผู้รู้ฟื่นคนอื่นๆ ที่เริ่มต้นแก้ไขทฤษฎีฟรอยด์ในเวลาไล่เลี่ยกัน เช่น มาคูเซอ ผู้เขียนหนังสือเรื่อง "Eros and Civilization" ที่ยืนยันว่า "ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ชาติล้วนเป็นประวัติศาสตร์แห่งการเก็บกด" นอกจากนี้ทั้ง บราวน์ (N. Brown) ผู้เขียน "Life against Death" และมาคูเซอต่างมีความเห็นร่วมกันว่า เราจะตัดคำว่า "การเก็บกด" ออกจากความคิดของฟรอยด์ไม่ได้ เพราะคำๆ นี้คือเสาหลักของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์

เราลองดูตัวอย่างวิวาทะระหว่างฟรอมม์และมาคูเซอ ประกอบความเข้าใจที่กล่าวมาแล้ว ฟรอมม์ผู้ซึ่งถือตนว่าเป็นผู้แก้ไขความคิดฟรอยด์ให้มีลักษณะมนุษยนิยมได้กล่าวหาว่ามาคูเซอว่าหมกมุ่นอยู่แต่กับทฤษฎีจนละเลยการเล็งผลด้านภาคปฏิบัติ (แม้จะเป็นการปฏิรูปก็ตาม) แนวทางดังกล่าวทำให้จิตวิเคราะห์ไร้ประโยชน์ต่อมนุษยชาติ เพราะมาคูเซอมุ่งแต่จะทำลายล้างทุกอย่างที่ขวางหน้า มาคูเซอตอบโต้ในประเด็นนี้ว่า นักมนุษยนิยมที่แท้จริงต้องมีทัศนคติที่แน่วแน่ต่อการทำลายล้างเงื่อนไขที่ทำให้คนไม่เป็นคนอย่างถึงที่สุด และหากเป็นไปตามความหมายนี้ เขาก็ยอมรับคำกล่าวหาของฟรอมม์ที่ว่าเขาเป็นผู้ทำลายล้าง จาโคบีได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า ปัญหาของจิตวิเคราะห์นั้น ในปัจจุบันนี้ไม่ใช่ทางเลือกระหว่างการจะคงของเก่าเอาไว้หรือการจะเปลี่ยนแปลง แต่เป็นทางเลือกท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันหลากหลายว่าเราจะเลือกแบบไหนต่างหาก

ควบคู่ไปกับการพัฒนาทฤษฎีจิตวิเคราะห์เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม การพัฒนาทางวิชาการ

เพื่อควบคุมมนุษย์ให้อยู่มีมากขึ้นของระบบทุนนิยมได้พัฒนารุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้งหลังจาก สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และการทดลองที่ลือชื่อทางจิตวิทยาชื่อ Hawthorne ในปีค.ศ.1930 ความ สนใจทางจิตวิทยาและสังคมวิทยาเริ่มหันมาสู่การทดลองเรื่องกลุ่มเล็กๆ และสภาพทางอัตวิสัยของ คนงาน (เช่นทัศนคติต่อการทำงาน) แน่ใจว่าการศึกษาดังกล่าวย่อมมีเป้าหมายเพื่อการเพิ่ม ประสิทธิภาพในการผลิต ระบบทุนนิยมได้ล้มเลิกนโยบาย "ปล่อยปละละเลยปัจเจกมนุษย์" อย่างที่ เคยเป็นมาในอดีต และก้าวเข้าสู่ยุค "ให้ความสนใจปัจเจกมนุษย์อย่างจริงจัง"\* เพื่อการควบคุมอย่าง สมบูรณ์ ผลจากการทดลองถูกนำมาประยุกต์ใช้ในภาคปฏิบัติ ผงซักฟอกนานาชื่อซึ่งมาจากโรงงาน เดียวกันสูตรเดียวกัน ถูกนำมาจำหน่ายในท้องตลาดเพื่อรักษาความรู้สึกว่า "มีเสรีภาพของผู้ซื้อ" เช่นเดียวกับพรรคการเมืองที่ซึ่งมีชื่อแตกต่างกัน แต่มีนโยบายแบบเดียวกัน และเอาชนะกันได้เพียง เพราะยึดกุมสภาพจิตใจของมวลชนได้ดีกว่า (เช่นผู้สมัครที่ชนะเลือกตั้งเพราะออกทีวีแล้วหลอกว่า ผู้สมัครที่แพ้ เป็นต้น)

การที่สังคมหันมาเอาใจใส่กับสภาพทางจิตและอารมณ์ของคนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคม นั้น มิได้เกิดขึ้นเนื่องจากสังคมสามารถตอบสนองความต้องการทางวัตถุได้อย่างเพียงพอแล้ว จึง ก้าวรุดหน้าต่อไป แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นเพียงการโฆษณาชวนเชื่อที่ให้ความชอบธรรมกับนโยบาย ใหม่ของระบบทุนนิยมเท่านั้น แน่ใจว่าการกดขี่และขูดรีดยังคงดำรงอยู่ เพียงแต่แปรรูปโฉม โนมพรรณาให้ซึมลึกเข้าไปในจิตใจผู้คนให้มากขึ้นเท่านั้น

เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีต จุดแข็งของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ก็คือการได้เปิดโปงค่านิยมเรื่อง ความมีเสรีภาพ เรื่องอารมณ์และความรู้สึก ด้วยการประกาศข้อค้นพบของตนว่า มนุษย์เรานั้นล้วน แต่ถูกเก็บกดทางจิต ทางสังคม และทางชีววิทยา ในขณะที่นักอุดมการณ์เสรีนิยมในยุคนั้นพร่ำพ้อ ถึงปัญหาศีลธรรมหรือความขัดแย้งทางค่านิยมอยู่นั้น พรอยด์กลับกล่าวว่า การกระพือปัญหาเหล่านี้ ขึ้นมาล้วนเป็นไปเพื่อปกปิดซ่อนเร้นแรงผลักดันทางจิตที่อยู่เบื้องล่าง เจกเช่นเดียวกับนักจิตวิทยา กลุ่มขอมลล้อยตามระบบในยุคปัจจุบันที่ยังคงต้องเผชิญหน้ากับสังคมที่ดำเนินไปอย่างไร้เหตุผล นักจิตวิทยากลุ่มนี้ได้ยอมรับที่จะดำรงรักษาสังคมที่มีอยู่ด้วยการเก็บกดและสร้างทำเป็นลึ้มเลื่อน พลังทางจิตที่ถูกเก็บกดอยู่ ผลงานของพวกเขาทำให้เกิดความป่าเถื่อนท่ามกลางอารยธรรมของเรา (เปิดโอกาสให้คนกินคนกันเองในความหมายใหม่) ทำให้เกิดความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัส ท่ามกลางความร่ำรวยมั่งคั่ง และเป็นแรงผลักดันให้คนที่เป็โรจิตประสาทเพิ่มปริมาณขึ้นอย่าง ขนานใหญ่ท่ามกลางความก้าวหน้าของการบำบัดรักษา นี่จึงเป็นภาระหน้าที่ของทฤษฎีวิพากษ์และ จิตวิทยานิสระที่จะต้องคิดค้นและต่อต้านการหลั่งลึ้มทางสังคมและอุดมการณ์แบบลล้อยตามระบบ ดังกล่าว

\* ความคิดกังวลดังกล่าวนี้สอดคล้องต้องกันเป็นอย่างดีกับแนวคิดเรื่องทุนมนุษย์ (Human Capital) ของทาง เศรษฐศาสตร์

## 2

## ลัทธิแก๊ : การเก็บกดทางทฤษฎี

แอดเลอร์ (A. Adler) เป็นคนแรกที่ท้าทายทฤษฎีของ فروยด์ ผู้เป็นอาจารย์ของตน ความขัดแย้งทางความคิดของคนทั้งสองพุ่งถึงขีดสุดในปี ค.ศ. 1911 ข้อเสนอใหม่ของแอดเลอร์กลายเป็นต้นกำเนิดของกลุ่ม فروยด์ ยุคใหม่และยุคหลัง แอดเลอร์ได้แก้ไขแนวคิดของ فروยด์ ด้วยข้ออ้างที่ต้องการทำให้จิตวิเคราะห์มีลักษณะเป็นมนุษยเสรีนิยมและมีสำนึกทางสังคมมากขึ้นกว่าเดิม (เขาพิจารณาตนเองว่า เขาได้รับอิทธิพลและเป็นนักสังคมนิยม) นั่นคือ ลดความสำคัญของทฤษฎีลงมาพร้อมกับหันมาสังเกตจากการปฏิบัติมากขึ้น และลดเรื่องเพศลง หันมาสนใจปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับเพศ โดยเขาเดิมแนวคิดเรื่อง "ปัจเจกบุคคล" เข้าไป และเรียกจิตวิทยาสาขาของตนว่า "จิตวิทยาแห่งปัจเจกบุคคล" (psychology of individual)

แอดเลอร์พยายามเอาใจผู้คนในสังคมด้วยการนำเสนอว่า สิ่งที่ فروยด์ คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องเพศ การเก็บกด พลังทางเพศนั้น แท้จริงแล้วเป็นเรื่องของสามัญสำนึกที่คนทั่วไปทุกคนสามารถเข้าใจได้โดยง่าย فروยด์ ได้ตอบโต้ข้อเสนอที่ว่า "ก็เรื่องสามัญสำนึกนี้แหละที่ทำให้ผู้คนเจ็บป่วยทางจิตจนเราต้องมานั่งรักษากันอยู่" และเมื่อตัดพื้นฐานหลักการเดิมของ فروยด์ ออกไปแล้ว แอดเลอร์ก็หันมาใช้ผลการปฏิบัติเป็นแนวทาง และนำเสนอ "หลักจริยธรรม" มาแทนที่ "กฏวิทยาศาสตร์ทางจิต "

สิ่งที่ชวนให้พิศวงก็คือ แอดเลอร์ประกาศว่า เพราะเขาได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดสังคมนิยม ทำให้เขาต้องตัดลักษณะปฏิวัติและท้าทายสังคมของความคิด فروยด์ ออกไป เขาเสนอความต้องการอันใหม่คือ ความต้องการที่จะอยู่เหนือและอยู่ใต้อาณัติของผู้อื่น (superiority-inferiority) มาแทนที่ความต้องการทางเพศ กรณีของแอดเลอร์เป็นข้อเตือนใจว่า แนวทางการเมืองของคนนั้นแสดงออกในงานที่เขียนมากกว่าคำประกาศของเจ้าตัว เพราะนอกจากสองสิ่งนี้มักจะไม่ได้ไปด้วยกันแล้วบ่อยครั้งยังมักเป็นเรื่องตรงกันข้ามอีกด้วย ในขณะที่ فروยด์ นักอนุรักษนิยม ได้นำเสนอทฤษฎีว่า รากเหง้าของปัจเจกบุคคลคือเนื้อหาทางสังคม โดยมีได้พยายามแยกคนออกจากสังคมและเน้นอยู่เสมอถึงความขัดแย้งคู่นี้ แอดเลอร์กลับล้มเลิกการกดขี่ที่สังคมกระทำต่อบุคคล ด้วยการนำเสนอว่าสังคมเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของปัจเจกชน ผู้เกิดมาอย่างต่ำต้อยและเต็มไปด้วยความไม่มั่นคง สังคมช่วยชดเชยความบกพร่องทางจิตและความอ่อนแอทางใจให้กับปัจเจกชน ดังนั้นในนามของนักสังคมนิยม แอดเลอร์จึงเลือกที่จะยืนอยู่ข้างสังคมมากกว่าตัวคน เพราะเขาคำน孚ว่า การเป็นโรคประสาทนั้นมิได้เกิดจากการกดขี่ของสังคมหรอก หากแต่เป็นเพราะคนไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับ

"เพื่อนที่แสนดี" คนนี้ต่างหาก เมื่อเริ่มต้นจากการนับถือผลประโยชน์ของสังคมเป็นสำคัญแล้ว แอดก็เล็กลงท้ายด้วยการเป็นผู้ปกป้องสังคมเสียเอง

ดังนั้นแทนที่จะเสนอให้แก้ไขระบบสังคม แอดเล็อร์กลับเสนอให้มุ่งแก้ไขไปที่ตัวบุคคล เขาโทษคนที่เป็นโรคประสาทว่า เกิดมาจากความรู้สึกไม่มั่นคงและต่ำต้อยของตัวบุคคลนั่นเอง ดังนั้นการแก้ไขจะต้องเน้นที่การ "ให้การศึกษา" และ "การปรับตัว" จะต้องหล่อหลอม ego ของคนให้ถูกต้อง และเขาเชื่อมั่นว่า ปัญหาทุกอย่างในสังคมสามารถแก้ไขได้ด้วยความร่วมมือ เราต้องฝึกหัด ego ของคนให้รู้จักร่วมมือกัน

พรอยด์วิจารณ์ individual และ ego psychology ของแอดเล็อร์ว่ามีลักษณะปฏิเสธและถอยหลังเข้าคลอง เพราะพรอยด์เองก็ได้ปฏิเสธการศึกษา ego หากแต่พรอยด์เห็นว่า ego นั้นมีความหลงผิดอยู่มากมาย เราจึงต้องเจาะลึกลงไปถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลัง คือจิตใต้สำนึก ณ ที่นั้น ทำให้จิตวิเคราะห์ได้พบกับเรื่องพลังทางเพศ การเก็บกด และข้อห้ามต่างๆ ส่วนแอดเล็อร์นั้นพอใจแต่ที่จะวิเคราะห์อยู่แค่พื้นผิวของ ego โดยปฏิเสธว่า เบื้องหลังข้างใต้นั้นไม่มีอะไรซ่อนอยู่อีกแล้ว

จาโคบีประเมินสถานภาพของพรอยด์เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มสาธุศิษย์ลัทธิแก้วว่า พรอยด์เป็นนักคิดที่ไม่ถูกรอบงำด้วยอุดมการณ์ของสังคม และเป็นนักทฤษฎีแห่งความขัดแย้ง เขาเป็น "นักคิดรุ่นคลาสสิกของกระฎุมพี" ในขณะที่สาธุศิษย์ของเขาเป็น "นักอุดมการณ์รุ่นคลาสสิกของกระฎุมพี" เพราะพรอยด์ได้ค้นพบความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ เขาเห็นมันและได้นำเสนอมันออกมา เขาไม่ได้แสวงหาที่จะประสานความขัดแย้งนั้นเพราะเขารู้ว่ามันเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ แต่ในเวลาเดียวกัน เขาก็ไม่รู้หนทางและไม่สามารถเสนอแนวทางแก้ไขมันได้เช่นกัน ส่วนบรรดาสาธุศิษย์ของเขานั้นได้กระทำการอันตรงกันข้าม เช่นเดียวกับที่มาร์กซ์ได้ยกย่องริคาร์โด (David Ricardo) ว่ามีความซื่อสัตย์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ที่ได้นำเสนอสิ่งที่ค้นพบ และไม่พยายามยัดเยียดความขัดแย้งที่เป็นปฏิกิริยาให้เข้ากับระบบ แม้ว่าจะมีอาจนำเสนอข้อแก้ไขความขัดแย้งนั้น ซึ่งตรงกันข้ามกับ เจมส์ มิล (James Mill) ที่พยายามประนีประนอมและนำความคิดของริคาร์โดมาทำให้เป็นกลางๆ (neutralize) ในเวลาต่อมา เหมือนกับนักลัทธิแก้ทฤษฎีของพรอยด์

จาโคบีวิเคราะห์ว่า แนวความคิดเรื่องปัจเจกบุคคลของแอดเล็อร์ได้รับอิทธิพลมาจากค่านิยมของสังคมในขณะนั้นที่มุ่งเน้นอุดมการณ์ "ปัจเจกชนเสรีและความเป็นอิสระในฐานะผู้บริโภคร" ดังนั้น ไม่ว่าจะกลุ่มลัทธิแก้กลุ่มนี้จะวิจารณ์สังคมไว้รุนแรงสักเพียงใด ข้อเสนอสุดท้ายของพวกเขา ก็คือการชิมชับเข้ากับการประนีประนอมกับสังคม

กลุ่มพรอยด์ยุคใหม่ที่ตามติดแอดเล็อร์มา เช่น ฮอร์นี, ฟรอมม์, ซัลลิแวน (Harry S. Sullivan) ซึ่งได้ใช้แนวทางเดียวกับแอดเล็อร์ บรรดาแนวความคิดเรื่อง "ปัจเจกบุคคล" และ ego ที่พวกเขาสร้างขึ้นมานั้นมีความหมายแตกต่างไปจากของพรอยด์ต้นตำรับอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากทฤษฎีของ

ฟรอยด์เน้นปัจจัยด้านชีวภาพ (biologism) ทำให้เขาไม่กล่าวถึงค่านิยมของสังคม และสิ่งนี้กลับเป็นจุดแข็งของฟรอยด์ที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิปัจเจกชนเสรีนิยมของกระแสมุมที่ได้โดยไม่แยแสกับปทัสถานของสังคม โดยฟรอยด์พยายามแสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่อง"ปัจเจกชน"จะเป็นไปได้จริงสักเพียงใดในสังคมปัจจุบัน และค้นพบว่าสังคมได้ทำลายความเป็นปัจเจกชนลงไปได้อย่างไร ในขณะที่กลุ่มฟรอยด์ยุคใหม่พากันตกหลุม "อุดมการณ์เสรีนิยม ปัจเจกชนเสรี" ของกระแสมุมพินิจติดอยู่กับการวิเคราะห์ดังกล่าว

เป็นที่น่าสนใจว่า ประวัติศาสตร์ของจิตวิเคราะห์นั้นดำเนินควบคู่ไปกับประวัติศาสตร์ของความคิดเรื่องปัจเจกบุคคล เพราะจิตวิเคราะห์เป็นศาสตร์แห่งปัจเจกบุคคล ประวัติศาสตร์ของการเกิดขึ้น ตกต่ำลง จนกระทั่งเลือนหายไปของ "ปัจเจกบุคคล" (ในทางความเป็นจริง ไม่ใช่ในระดับความคิด) ได้เกิดขึ้นเคียงคู่ไปกับการเกิดขึ้น ตกต่ำ และถูกเก็บกดของจิตวิเคราะห์ (ฉบับต้นตำรับไม่ใช่ฉบับที่เหลือชื่ออยู่ในปัจจุบัน) จิตวิเคราะห์รุ่นคลาสสิกพูดถึง "ปัจเจกบุคคล" ในสมัยทุนนิยมยุคต้นๆ ที่ยังไม่ปรากฏตัว "ปัจเจกบุคคล" เพื่อรณรงค์อุดมการณ์เรื่อง "ปัจเจกชนเสรี ควบคู่ไปกับตลาดเสรีและการแข่งขันเสรี" (ไว้ต่อสู้กับอุดมการณ์ศักดินา) แต่เมื่อทุนนิยมได้พัฒนามาสู่ขั้นผูกขาด ทุนผูกขาดเช่นทุนการคลังไม่สามารถปล่อยให้ "ปัจเจกบุคคลที่เสรีได้" มันจึงต้องการการจัดระบบและการควบคุมโดยตรง เมื่อนั้นปัจเจกชนเสรีก็เลือนหายไปในการเป็นจริง และคงหลงเหลืออยู่เพียงในความคิด ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นระยะที่แอดเลอร์เริ่มมาพูดถึง "จิตวิทยาของปัจเจกชน" โดยที่เมื่อแอดเลอร์เริ่มศึกษาปัจเจกบุคคล ก็ไม่มีปัจเจกบุคคลเสียแล้วในสังคม เช่นเดียวกับตอนที่เขาเริ่มมาสนใจ ego ego ก็ไม่มีอยู่แล้วในสังคมเช่นกัน

และเมื่อฟรอยด์พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมนั้น ฟรอยด์ไม่ได้กล่าวว่าความสัมพันธ์นี้ดำเนินไปอย่างราบรื่นเช่นสาธุศิษย์ของเขา เขาเปรียบเทียบความสัมพันธ์นี้กับความสัมพันธ์ระหว่าง"ลักษณะทั่วไป"กับ"ลักษณะเฉพาะ" หมายความว่า เราจะพบเห็นสังคมนได้ในโครงสร้างของจิตของบุคคล หากสังคมมีโครงสร้างที่เน้นการแข่งขัน สภาพจิตของบุคคลก็เช่นกัน ดังนั้นเมื่อโครงสร้างสังคมทุนนิยมเป็นรูปแบบของความแปลกแยก สภาพจิตของบุคคลจะมีความสุขอยู่ได้อย่างไร ฉะนั้นเมื่อคนมีความผิดปกติทางจิต การเยียวยาบุคคลจึงต้องมีค่าเท่ากับการกบฏ (Rebel) ต่อสังคม สิ่งที่จิตวิเคราะห์พยายามค้นหาก็คือ ตัวสื่อกลาง (Mediator) อันซับซ้อนหลายชั้น ระหว่างปัจเจกบุคคลและสังคม ดังเช่นที่ในยุคของฟรอยด์อันเป็นยุคทุนนิยมเบื้องต้นได้ค้นพบว่า ครอบครัวเป็นตัวสื่อกลางที่สำคัญตัวหนึ่ง แต่ในยุคปัจจุบันนี้ ego ของคนไม่ได้เกิดมาจากครอบครัวแล้ว การสูญเสียความสำคัญของพ่อหมดไปพร้อมๆ กับการหมดความหมายของครอบครัวเด็กในครอบครัวสมัยใหม่ถูกเลี้ยงดูจากสื่อมวลชนและสถาบันอื่นๆ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็นความขัดแย้งรูปแบบใหม่ที่การวิเคราะห์จะต้องพัฒนาต่อไปให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงนี้

จากแนวคิดดังกล่าว เมื่อฟรอยด์วิเคราะห์วัฒนธรรมของสังคม เขาจึงกล่าวว่ามันเป็นผลมา

จากรอยแผลของอดีตแห่งความรุนแรงและการทำลายล้างที่สังคมกระทำต่อมวลมนุษย์ เขาปฏิเสธบรรดาคุณค่าต่างๆที่เป็นนามธรรม เช่น สิทธิและเสรีภาพ และกลับมองเห็นว่า ในประวัติศาสตร์ล้วนมีแต่การต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ฟรอยด์ปฏิเสธหลักการเรื่อง "สัญญาประชาคม" ว่าสิ่งนี้ได้สร้างมาจากความต้องการของปัจเจกบุคคล หากแต่เกิดมาจากการใช้อำนาจและความรุนแรงที่ชุมชนบีบบังคับให้บุคคลซึมซับเข้าไป เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกรังเกียจของเด็กที่มีต่อพ่อในระดับครอบครัว และขยายออกไปสู่แหล่งอำนาจอื่นๆ (เช่น ธรรมชาติ ในยุคศีกคำบรรพ์ และอำนาจเศรษฐกิจการเมืองในยุคปัจจุบัน) คนเรารู้จักอำนาจ ชื่นชมอำนาจ กลัวอำนาจ จนท้ายที่สุดเราก็ยอมรับอำนาจเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตัวเรา

แน่นอนว่าผู้ที่ติดตามฟรอยด์มาในระยะหลัง พยายามลบความทรงจำอันขมขื่นที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของฟรอยด์ที่ได้กล่าวเอาไว้ในศตวรรษที่ 19 พวกเขาพากันผลิตซ้ำ (reproduce) คำสอนของฟรอยด์ใหม่ที่มีลักษณะกลับคำเป็นชาวจากต้นตำรับ ขณะที่พวกเขาพูดถึงอิทธิพลที่สังคมมีต่อปัจเจกบุคคล พวกเขาก็พากันลืมไปเสียสิ้นว่า แม้แต่ "เกณฑ์ในการวัดปัจเจกบุคคล" ก็เป็นผลผลิตทางสังคมเช่นกัน ปัจเจกบุคคลมิได้เป็นอิสระและตัดขาดไปจากสังคม ปัจเจกบุคคลต้องถูกกำหนดมาจากสังคมเสียก่อนที่จะมารู้จักกำหนดตัวเองได้ กฎเกณฑ์เหล่านี้ถูกลืมเลือนไป

มากูเซอแห่งสำนักแฟรงก์เฟิร์ตได้ขยายความกระจ่างในเรื่องเงื่อนไขเบื้องต้นที่เป็นตัวหล่อหลอมปัจเจกบุคคลต่อจากฟรอยด์ เขากล่าวว่าเงื่อนไขนั้นมีใช้สภาพธรรมชาติหรือสภาพทางชีววิทยาเพียงเท่านั้น หากแต่เป็นธรรมชาติที่สอง (second nature) อันได้แก่การตกผลึกทางประวัติศาสตร์ของสังคมที่แปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของคน ตัวอย่างเช่น การเก็บกตัญญูชาตญาณนั้นมีใช้กระบวนการที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นตามธรรมชาติแท้ๆอีกต่อไปแล้ว หากแต่เกิดเพราะการเรียกร้องของธรรมชาติที่สอง ตัวอย่างธรรมชาติที่สองนี้ได้แก่องค์กรบางอย่างของสังคม เช่น ครอบครัว ซึ่งมีได้เป็นสถาบันที่เกิดมาควบคู่กับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติแต่อย่างใด หากแต่ได้ตกผลึกมานานเสียจนเรานึกว่าเป็นความจำเป็นตามธรรมชาติของมนุษย์

แม้ว่าฟรอยด์จะกล่าวไว้อย่างถูกต้องว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเกิดมาจากการเก็บกต แต่เขาก็กล่าว ได้อย่างถูกต้องมากยิ่งขึ้นต่อมาว่า "ชีวิตนี้มันแล้ว มันถูกเก็บกต มันถูกทำลาย แต่ทว่า มันก็ไม่ได้เลวอย่างสิ้นเชิง ไม่ได้ถูกเก็บกตอย่างเต็มที่ และไม่ได้ถูกทำลายอย่างยับเยิน" มันยังมีด้านที่สร้างสรรค์เหลือที่ว่างไว้ให้เรา แต่ที่ว่างนี้ก็ไม่มากพอที่จะทำให้เราพูดได้ว่ามันดีไปเสียทั้งหมด เช่นกัน "ถ้อยคำดังกล่าวนี้ แม้แต่กลุ่มฟรอยด์ยุคหลังบางคนก็ยังยอมรับ เช่น ฟรอมม์กล่าวไว้ในหนังสือ "The art of loving" \* ว่า ศิลปะแห่งความรักที่แท้จริงหาได้ยากราวกับการงมเข็มในมหาสมุทรเมื่ออยู่ในสังคมปัจจุบัน นี่เองเป็นจุดที่กลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ได้วิจารณ์กลุ่มฟรอยด์ยุคหลังว่า

\* หนังสือเล่มนี้แปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยแล้วในชื่อ รัก: ศิลปะที่แท้จริง โดยกาญจนา แก้วเทพ พิมพ์ครั้งที่ 5 โดยสำนักพิมพ์สยาม (2565)

ไปเน้นสิ่งที่หายาก สิ่งที่เป็นข้อยกเว้นในสังคมมากเกินไป ไปพูดถึงความรักในสังคมที่เต็มไปด้วยความเกลียดชัง ไปพูดถึงความสงบสันติในสังคมที่ความรุนแรงเท่านั้นทำให้อยู่รอด การพยายามพูดถึงหยดน้ำบริสุทธิ์หยดเดียวท่ามกลางน้ำเน่าเนิ่น ได้กลายเป็นข้ออ้างว่า "น้ำบ่อนี้ยังไม่เน่า" และบางครั้งเลยเถิดไปจนถึงขั้น "นี่เป็นบ่อน้ำบริสุทธิ์" ดังนั้นลักษณะแนวคิดของกลุ่มฟรอยด์ยุคหลังจึงเป็นการพูดที่จริงเพียงครั้งเดียวหรือน้อยกว่าครึ่ง

ในการรื้อฟื้นแนวคิดเรื่อง ego ก็เช่นเดียวกัน เป้าหมายของกลุ่มที่เสนอว่าต้องการจะช่วยให้คนประสบความสำเร็จในการมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนั้น มีค่าเท่ากับการลดคุณค่าของจิตวิเคราะห์ในฐานะหัวใจของการทำทนายค่านิยมเดิมของสังคม เป็นการถอยทัพกลับไปยอมประนีประนอมกับค่านิยมเช่นนั้น ในขณะที่ฟรอยด์เน้นความขัดแย้ง คนรุ่นหลังกลับเน้นการปรับตัว

ทฤษฎีวิพากษ์ถือว่า พวกที่สนใจกับการค้นหาเงาของ ego นั้น คือพวกที่เดินไปตามเพลงของการลี้มเลือนทางสังคม พวกเขาพยายามลี้มบาดแผลที่สังคมกระทำด้วยการผิวปากปลอมใจตัวเองในที่มีด การศึกษา ego นั้น มิใช่ว่าจะกระทำไม่ได้ สำคัญอยู่ที่ว่าจะกระทำอย่างไร ดังเช่นที่ฟรอยด์เคยได้แสดงตัวอย่างไว้อย่างดีถึงการศึกษาต้นกำเนิดการก่อตัวของ ego ว่ามันเกิดขึ้นมาท่ามกลางความขัดแย้งระหว่าง id กับสังคม

ฟรอยด์เคยเขียนจดหมายถึงจุง (Carl Jung) เมื่อจิตวิเคราะห์ถูกกล่าวหาว่า เอาแต่สนใจจิตไร้สำนึกหรือ id มากเกินไป เขากล่าวว่า พวกจิตวิทยาแห่ง ego ก็กำลังกระทำกรอย่างเดียวกันคือ เอาแต่สนใจแต่ ego เพียงอย่างเดียว ฟรอยด์ได้เสนอทัศนคติในการศึกษา ego ว่า เราจะต้องไม่ค้นหาแต่ด้านบวกของ ego อย่างที่พวกจิตวิทยาแห่ง ego กำลังกระทำอยู่ เพราะ ego นั้น ไม่ได้เป็นเพียงขาวหรือดำแต่เพียงด้านเดียว

ในปัจจุบันนี้ แนวความคิดทางจิตวิเคราะห์ที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของอุดมการณ์ปัจเจกบุคคลก็คือ แนวคิดเรื่อง "การหลงตัวเอง" (narcissism) ซึ่งแสดงให้เห็นอาการถดถอยของ ego เข้าไปหา id มากขึ้น เมื่อต้องเผชิญกับการคุกคามจากโลกภายนอกมากเกินไป อาการของโรคนี้คือการที่ผู้คนพากันเอาแต่สนใจความเป็นไปของตนเองและหมกมุ่นอยู่กับตัวเอง แทนที่จะให้ความสนใจกับคนอื่น ๆ บ้าง แท้จริงอาการดังกล่าวมิใช่ปัญหาของบุคคล แต่เป็นเพราะรากเหง้าของทั่วทั้งสังคมได้ให้กำเนิดต่ออาการดังกล่าวนี้

กล่าวโดยสรุป แอดเลอร์เป็นคนแรกที่เริ่มพลิกหน้าประวัติศาสตร์หน้าแรกแห่งการลี้มเลือนจิตวิเคราะห์ และได้ลงมือบันทึกด้วยการตั้งต้นลี้มความเจ็บปวดที่สังคมได้กระทำต่อบุคคลไม่ว่าจะผ่านทางปทัสถาน ค่านิยม องค์กร หรืออะไรก็ตาม ซึ่งฟรอยด์ไม่ยอมมองข้ามการกระทำดังกล่าว แต่กลับลงมือสำรวจอย่างจริงจัง

## 3

## จิตวิทยาแห่งการยอมคล้อยตามระบบ

ลักษณะการเคลื่อนไหวทางความคิดของกลุ่มฟรอยด์ยุคใหม่คือ การเคลื่อนย้ายจุดสนใจจากจิตไร้สำนึกมาเป็นจิตสำนึก จาก id มาเป็น ego จากเพศกรรมมาเป็นจริยธรรม จากการเก็บกดมาเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพ และจากจิตวิทยาระดับลุ่มลึกมาเป็นจิตวิทยาระดับผิวเผิน พวกเขาได้เติมจริยธรรม ค่านิยมและวิญญูณลงไปในข้อเท็จจริง แล้วก็เพื่อสิ้นเอาว่าความเป็นจริงได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ฟรอยด์เคยวิจารณ์สิ่งที่พยายามจะ sublimate (การหาทางออกชดเชยด้วยวิธีการที่สังคมยอมรับ) จิตวิเคราะห์ ด้วยการนำเอาหลักศาสนาและจริยธรรมมาสอดใส่ โดยละทิ้งรากฐานเรื่องจิตและเพศไปเสีย ฟรอยด์กล่าวว่า แทนที่เราจะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ของ sublimation เรากลับมา sublimate ตัวเราเสียเอง สำหรับฟรอยด์แล้ว เขาเห็นว่าความพยายาม sublimation จิตวิเคราะห์นั้นเป็นการอนุรักษ์สังคมเดิมที่เขาต้องการจะทำทลาย

ต่อจากนี้เราจะแสดงให้เห็นว่า จิตวิทยากลุ่มยอมคล้อยตามระบบนี้ได้แก้ไขคำสอนของฟรอยด์เกือบจะทุกประเด็นให้เปลี่ยนจากคำเป็นข่าวได้อย่างไร พร้อมทั้งจะแสดงให้เห็นว่า พวกเขาได้คล้อยตามอิทธิพลของปรัชญาร่วมสมัย เช่น ปฏิฐานนิยม มนุษยนิยม เอกซิสเตนเชียลลิสม์อย่างไรบ้าง แน่แน่นอนว่าการยอมคล้อยตามนี้จัดได้ว่าเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งที่ผนวกอยู่ในระบบทุนนิยมยุคหลัง

การยอมคล้อยตามระบบประการแรกได้แก่การยอมรับว่า ความวิตกกังวล ความไม่มั่นคงในบุคลิกภาพนั้นเป็นปรากฏการณ์สากลประจำของมนุษยชาติในทางชีววิทยา เช่น ฟรอมม์เขียนไว้อย่างชัดเจนว่า "เสรีชนจำเป็นต้องมีความไม่มั่นคงทางจิตอยู่เสมอ" ข้อเสนอนี้คลาดเคลื่อนจากที่ฟรอยด์เคยกล่าวไว้ว่า อาการไร้สุขของมนุษย์เกิดจากผลผลิตของความขัดแย้งระหว่างคนกับสังคมเกิดมาจากการเก็บกดของสังคมที่กระทำต่อบุคคล มิใช่อาการที่ติดมากับสภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ การยอมรับว่าความวิตกกังวล ความไร้สุขเป็นสภาวะของมนุษย์ เป็นการก้าวพลาดไปขนานใหญ่ ดังเช่นที่มาสโลว์กล่าวว่า "ความเจ็บปวดและความทุกข์จำเป็นต่อการพัฒนาตนเอง" นั้นมีค่าเท่ากับการพูดว่า "เหยาะยาพิษลงไปเล็กน้อยจะทำให้เนื้อออร์อวยขึ้น"

หลังจากการยอมคล้อยตามระบบในก้าวแรกด้วยการยอมรับแล้ว ก้าวที่สองก็คิดตามมา โรเจอร์สเสนอว่า "ในขณะที่งานในระบบทุนนิยมทำให้คนเกิดความแปลกแยกและไร้สุข ทางออกที่เขาเสนอคือ การแยกงานและเวลาว่างออกจากกัน หลังจากทำงานอย่างเบื่อง่ายมาแล้ว จงมาแสวงหาความสุขจากเวลาว่าง" ความเบื่อง่ายกลายเป็นความจำเป็นและความถูกต้อง มีข้อเสนอให้หมกมุ่นอยู่หน้าจอทีวีดีกว่าหมกมุ่นอยู่กับตัวเอง หออะไรมาทำเพลินๆดีกว่าจะได้ลืมปัญหา แทนที่

จะเดินหน้าหารากเหง้าของปัญหา เหล่านี้คือข้อเสนอของจิตวิทยาในศตวรรษที่ 20 ที่เรากลับเคยกันดี ในขณะที่ฟรอยด์เสนอให้ปฏิเสธระบบ นักจิตวิทยากลุ่มนี้กลับเสนอให้ยอมรับมันเสีย แล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาสร้างความหวังใหม่อันสดใสที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข (ชั่วครั้งคราว) ในสังคมที่เน่าเฟะนี้ต่อไป กลุ่มทฤษฎีวิพากษ์เปรียบเทียบว่า ในขณะที่กลุ่มของทฤษฎีวิพากษ์พยายามขุดคุ้ยและชำแหละความขัดแย้งในสังคม กลุ่มยอมคล้อยตามระบบกลับพยายามทำให้ความขัดแย้งนี้เงียบเสียงลง เมื่อวิเคราะห์คำสอนที่เสนอให้คนรู้จักช่วยตัวเอง นี่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า "การช่วยเหลือซึ่งกันและกันนั้นไม่มีตัวตนอยู่แล้ว ณ ที่นั้น" บรรดาหนังสือคู่มือการช่วยตนเอง งานอดิเรก และคู่มือจะจัดการอย่างไรกับปัญหาหรือแยก แสดงให้เห็นว่า การร่วมมือกันทางการเมืองและทางสังคมเป็นสิ่งต้องห้าม สังคมกระฎุมพีสอนให้คนรู้จักเอาแต่ธุระของตนเอง

การยอมคล้อยตามอีกวิธีหนึ่งคือการปลุกเร้า "ลัทธิเน้นจิตวิทยา" (psychologism) เพื่อขานรับอุดมการณ์ทุนนิยมยุคหลังที่สร้างความเชื่อว่า มาถึงยุคนี้ ทุนนิยมได้สร้างความมั่งคั่งทางวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการของคนได้อย่างเพียงพอแล้ว ปัญหาที่ยังหลงเหลือก็คือปัญหาความต้องการทางใจและการพัฒนาบุคลิกภาพให้สมบูรณ์เต็มเปี่ยมที่เราต้องเดินหน้าต่อไป การแยกความต้องการทางวัตถุและทางใจออกจากกันนี้เป็นเสาหลักของอุดมการณ์กระฎุมพี ดังนั้นปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสังคมจึงถูกอธิบายว่า มีต้นตอมาจากทางจิตวิทยา นี่คือความหมายของลัทธิเน้นจิตวิทยา การฆ่าตัวตายของคนจนถูกตีความว่าเป็นเพราะสัญชาตญาณแห่งความตาย การวิเคราะห์นักศึกษามหาวิทยาลัยว่าเป็นพวกมีปัญหาทางบ้าน การเป็นโรคประสาทเกิดขึ้นเพราะการหย่อนยานในจริยธรรมของคนๆ นั้น ซึ่งต้องการการขันนื้อดให้แน่นขึ้น เมื่อการกดขี่เป็นเพียงเรื่องทางจิตใจ วิธีการแก้ไขก็คือ ต้องปลดปล่อยจิตใจให้เป็นเสรี

ลัทธิเน้นจิตวิทยาทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายตัวผีร้ายของปัญหาออกจากสังคมมาอยู่ที่ตัวบุคคล ทฤษฎีวิพากษ์ได้ยกตัวอย่างรูปธรรมที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ในกรณีของอุบัติเหตุรถยนต์ที่มีสูงมากกว่าอุบัติเหตุอย่างอื่นๆ ในขณะที่มีการประโคมวิธีการแก้ไขด้วยการเข้มงวดกับคนขับรถให้มากขึ้นกว่าเดิม ทฤษฎีวิพากษ์เสนอว่า อุบัติเหตุชนิดนี้เป็นมาตรการที่จำเป็นของระบบทุนนิยม ซึ่งต้องการให้คนมีรถใช้ส่วนตัวมากกว่ารถบริการสาธารณะ (เพื่อผลประโยชน์ของอุตสาหกรรมรถยนต์) ต้องการให้มีซูเปอร์ไฮเวย์มากกว่าทางรถไฟ (เพื่อผลประโยชน์ของอุตสาหกรรมน้ำมัน) รากเหง้าของปัญหามีได้อยู่ที่การหย่อนยานวินัยของคนขับรถ แต่อยู่ที่การสะสมทุนและกำไรของอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง อุบัติเหตุบนท้องถนนจะต้องเกิดขึ้นอยู่เสมอตราบดีที่คนส่วนใหญ่ยังไม่มีเสรีภาพและไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในชีวิตว่าเขาจะเดินทางด้วยระบบอะไร สังคมได้ปล่อยให้คนกลุ่มหนึ่งยึดกุมชะตาของระบบคมนาคมโดยใช้หลักการตัดสินใจอย่างขาดมนุษยธรรม

เพื่อให้การยอมคล้อยตามเป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบ การปรับแก้วิธีการศึกษาค้นคว้าแบบดั้งเดิมจากหน้ามือเป็นหลังมือก็เกิดขึ้น ในขณะที่ฟรอยด์สนใจศึกษากลุ่มคนที่เจ็บป่วย อัลพอร์ต

กลับสนใจคนปกติที่มีสุขภาพจิตดี เขาเห็นว่า เราควรหลีกเลี่ยงบรรดาผู้เจ็บป่วยเหล่านี้เสีย เพราะพวกเขาก่อให้เกิดคำถามที่ไม่ควรจะถามกันในสังคมขึ้นมา เช่นเดียวกับที่พวกกระฎุมพีกล่าวหาพวกช่างงานและผู้วิกลจริตว่าเป็นผู้ฝ่าฝืนค่านิยมที่เข้มข้นแข็งของระบบทุนนิยม การช่างงานมีค่าเท่ากับการเกียจคร้าน โดยมีได้ตระหนักว่าระบบทุนนิยมต่างหากเป็นตัวสร้างการช่างงานให้เกิดขึ้น มิใช่เป็นความตั้งใจของผู้ช่างงานเอง มาดูเชอกล่าว่าวิจารณ์วิธีการศึกษาแบบนี้ไว้อย่างเหยียดหยันว่าคล้ายกับผู้ที่ทรงศีลที่กล่าวสรรเสริญถึงความดีงามท่ามกลางโลกที่เลวร้าย

ฟรอยด์ได้วางรากฐานการวิเคราะห์ไว้ว่าความเป็นปกติกับความผิดปกติ (normal & abnormal) นั้นตั้งอยู่บนเส้นตรงเส้นเดียวกันแต่คนละขั้ว หมายความว่า คนปกติคือคนที่มีความบ้า น้อย และคนบ้าคือคนที่มีความปกติ น้อย ความแตกต่างนั้นเป็นทางด้านปริมาณมิใช่คุณภาพ อัลพอร์ตกลับแยกโลกของคนวิกลจริตและคนปกติออกจากกันอย่างเด็ดขาด ในขณะที่มาสโลว์เสนอให้พยายามส่งเสริมคนที่มีสุขภาพจิตดีเพื่อป้องกันการติดเชื้อจากคนวิกลจริต มาสโลว์ล้มไปว่าท่ามกลางโลกที่ทุกข์ยากและไร้สุขอันคุกคามจิตใจผู้คนอยู่ทุกวันนี้ จะเหลือคนที่มีสุขภาพจิตดีสักกี่คน นักจิตวิทยาคลุ่มนี้หลงไหล (fetish) อยู่กับคนที่มีสุขภาพจิตดี ประสบความสำเร็จ ปรับตัวได้ ซึ่งตรงข้ามกับครูของเขาที่ทำงานกับคนเจ็บป่วย กลุ่มตัวอย่างของพวกเขาคือนักเรียนเหรียญทอง นักกีฬาแชมป์โลก ประธานาธิบดี และนักบินยานอวกาศ

การที่นักจิตวิทยาคลุ่มนี้หมกมุ่นอยู่กับคนที่มีสุขภาพจิตดี ซึ่งพวกเขาขนานนามว่าจิตวิทยาของเขาเป็นจิตวิทยาปฏิฐาน (positive psychology) นี้สะท้อนให้เห็นถึงการตกอยู่ใต้อิทธิพลของปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่นำเอาทฤษฎีวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้อธิบายมนุษย์ โดยละเลยความสำคัญของมนุษย์ในฐานะผู้กระทำ เป้าหมายของปรัชญานี้มุ่งที่จะปกป้องสังคมที่เป็นอยู่ ดังเช่นที่ A.Comte นำปรัชญาปฏิฐานนิยมมาต่อต้านลักษณะการปฏิเสธสังคมของการปฏิวัติในฝรั่งเศส Comte เขียนว่า เป้าหมายของปรัชญานี้คือการทำให้คนเกิดความรู้สึกลัว การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง แท้จริงแล้ว ไม่มีอะไรสำคัญจริงจังก

จากปรัชญาที่มองมนุษย์เหมือนวัตถุอย่างหนึ่ง คลี่คลายมาเป็นวิธีการในภาคปฏิบัติ กระบวนการชั่ง ตวง วัด จิตใจมนุษย์เกิดขึ้นอย่างขนานใหญ่ด้วยแบบทดสอบต่างๆทางจิตวิทยา อัลพอร์ตเสนอคำขวัญว่า "วิธีที่ดีที่สุดที่จะรู้ว่าคนกำลังจะทำอะไร ก็คือไปถามเขา" อันตรงกันข้ามกับที่มาร์กซ์เคยกล่าวว่า "อย่าไปถามคนเราเลยว่า เขากำลังคิดอะไรอยู่ เพราะคำตอบนั้นล้วนแต่เป็นอาการหลงผิด เราต้องวิเคราะห์สภาพจิตสำนึกของเขาด้วยการวิเคราะห์ความขัดแย้งในชีวิตที่เป็นจริง" ในยุคปัจจุบันนี้ จิตวิทยาสาขานี้ได้แตกกิ่งก้านสาขามากขึ้น จิตวิทยาของหนู (rat psychology) ได้เข้าแทนที่จิตวิทยาของคน ปฏิกริยาที่หนูแสดงออกสามารถเอามาใช้ประยุกต์อธิบายมนุษย์ได้ และหากว่ามันสามารถอธิบายได้จริงแล้ว มันก็มิได้สะท้อนอะไรมากไปกว่าว่า คนเราได้เข้าไปใกล้ "สภาพความเป็นหนู" เข้าไปทุกทีแล้ว สังคมพยายามฝึกฝนให้คนกลายเป็นสัตว์โลกที่รู้จัก

ตอบสนองเมื่อถูกกระตุ้น การพัฒนาของศาสตร์ในแนวทางนี้เป็นกระจกสะท้อนให้เห็นถึงสภาพไร้  
ความเป็นมนุษย์ในความเป็นจริงได้อย่างเด่นชัด

ในขณะที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ลงไปนั้น ในอีกด้านหนึ่ง จิตวิทยาสาขานี้ก็ประหลาดตาเป้ง  
ด้วยการผสมปรัชญามนุษย์นิยม (humanism) ลงไปในแนวทางของตน ในฐานะนักมนุษยนิยม  
นักจิตวิทยาคลุ่มยอมคล้อยตามระบบประกาศว่า "มนุษย์นั้นมีอยู่เพื่อตนเอง" มนุษย์นิยมในการทำงานนี้  
มีความแตกต่างไปจากหลักมนุษยนิยมของลัทธิมาร์กซ์อย่างตรงกันข้าม เพราะความเชื่อของ  
นักจิตวิทยาคลุ่มนี้ในเรื่องการพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์นั้น ราวจะทำให้ผู้คนเชื่อว่า กระบวนการ  
ดังกล่าวจะสามารถสำเร็จลงได้ด้วยเจตนาแรงกล้า โดยมีจำเป็นต้องแต่ต้องเงื่อนไขทาง  
สังคม ในขณะที่มาคูเซอกกล่าวถึงหลักมนุษยนิยมว่า มนุษย์เราพัฒนาอย่างมีความสัมพันธ์แบบวิภาษ  
วิธีกับ "ธรรมชาติที่สอง" ซึ่งเป็นผลผลิตของคนและในเวลาเดียวกันก็สร้างคนด้วย

ในยุคที่ปรัชญาเอกซิสเตนเชียลลิสม์ (existentialism) เฟื่องฟู ได้มีการนำเอาปรัชญานี้มา  
ผนวกเข้ากับวิชาจิตวิทยาด้วย แต่เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า ลัทธิดอกซิสเตนเชียลลิสม์ต้นตำรับของ  
ยุโรปที่เกิดขึ้นในค่ายกักกันนาซีนั้น มีความหมายอย่างยิ่งในการมองโลกในแง่ที่ร้ายที่สุด ไม่ว่าจะ  
เป็นความหวาดกลัว การสะอิดสะเอียน ความหมดหวัง ซึ่งต่างจากลัทธิดอกซิสเตนเชียลลิสม์เมื่อข้าม  
ไปอเมริกาอย่างตรงกันข้าม เมื่อจิตวิทยาได้ประยุกต์เอาแนวคิดแบบนี้มาใช้กับการอธิบายมนุษย์ว่า  
"มนุษย์คือการเกิดขึ้น... การแปรเปลี่ยน... การดำรงอยู่... นั้นเป็นการเล็งอย่างยิ่งต่อการทำให้  
แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์กลายเป็นเรื่องนามธรรมไป แนวคิดแบบนี้สะท้อนความเป็นจริงได้ก็จริงอยู่  
แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้เกิดความกระจ่างต่อความเป็นจริงนั้นแต่อย่างใด

เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้แนวความคิดเรื่อง "ชนชั้น" มาใช้อธิบายมนุษย์และการดำรงอยู่ของ  
มนุษย์แล้ว ดูเหมือนจะให้ภาพที่เป็นรูปเป็นร่างมากกว่า "การที่สังคมมีชนชั้นดำรงอยู่ ทำให้ความ  
เป็นมนุษย์หลงเหลืออยู่ในคนบางกลุ่มเท่านั้น และไม่ได้ดำรงอยู่ในกลุ่มคนอีกจำนวนมากที่มีค่าเป็น  
เพียงกากเดนมนุษย์" ฉะนั้นเราต้องจำแนกแนวความคิดนามธรรมเหล่านี้ลงไปให้ชัดเจนว่า เมื่อเรา  
พูดถึงมนุษย์นั้น เราเจาะจงถึงมนุษย์ประเภทไหน เมื่อเราพูดถึงเสรีภาพ เรากำลังหมายความว่า  
เสรีภาพที่จะแข่งขันเอาเปรียบอยู่หรือเปล่า อะดอร์โนวิจารณ์แนวคิดเหล่านี้โดยตรงไปตรงมาว่า  
"ความคิดเรื่อง 'มนุษย์' เป็นเพียงอุดมการณ์รูปแบบหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อห่อหุ้มสภาพที่ไร้  
ความเป็นมนุษย์ของสังคมปัจจุบัน"

ในภาคปฏิบัติ มีการนำลัทธิปรัชญานี้ไปประยุกต์ใช้เป็นจำนวนมาก เช่น กลุ่มเผชิญหน้า  
(encounter group) ซึ่งเป็นกิจกรรมของกลุ่มเล็กๆ ที่สอนให้คนเผชิญหน้าและเอาชนะสถานะไร้ความ  
เป็นมนุษย์ด้วยการสร้างคำขวัญว่า "ทำตัวให้รู้สึกให้มากขึ้นและใช้ความคิดให้น้อยลง" แทนการ  
สอนให้ปฏิเสธสถานะไร้ซึ่งความเป็นมนุษย์นั้นอันมีรากฐานต้นตอใหญ่อยู่ที่สังคม กลุ่มดังกล่าว  
วุ่นวายอยู่กับการค้นหาเทคนิคมาบำบัดอาการเพียงเพื่อประทังมิให้ต้องมีการผ่าตัดกำจัดต้นตอของ

โรค ฟรอยด์วิจารณ์วิธีการดังกล่าวว่า นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้หลงติดอยู่กับวิธีการแต่ละเลยเนื้อหาโดยอ้างว่าต้องการความถูกต้องแม่นยำ พวกเขาเปรียบเสมือนคนสายตาสั้นที่วนเวียนอยู่กับการเช็ดแว่นตา แต่ไม่ยอมที่จะสวมแว่นเพื่อมองดูความจริง การเรียกร้องให้คนอื่นช่วยเหลือตนเองให้หลุดพ้นจากความแปลกแยกโดยยังมีชีวิตอยู่ในสังคมที่แปลกแยกนั้น เปรียบเสมือนการเอาผ้าสกปรกไปซักในน้ำครำนั่นเอง

ในกลุ่มเผชิญหน้านี้ คนเราจะถูกสอนให้รู้จักกับ "บทบาท" และถูกสอนให้รู้จักถอนตัวออกจากบทบาทที่เป็นอยู่เพื่อมองทะลุให้เห็นความเป็นคนที่แท้จริง ดังนั้น อาศัยการกระตุ้นให้กำลังใจเล็กน้อย คนเราจะถอดหัวโขนออกมาสูดอากาศภายนอก แนวการวิเคราะห์ดังกล่าวมีข้อผิดพลาดตรงที่แยกคนออกเป็นภายนอกและภายในอย่างเด็ดขาดจากกัน (เราไม่ได้ตีความหมาย "บทบาท" เพียงผิวเผินแค่ตำแหน่งหน้าที่การงานเท่านั้น แต่เราหมายถึงสภาพทางจิตของบุคคลทั้งหมด) ในชีวิตจริง บทบาทไม่ใช่เรื่องสมมติ แต่เป็นเรื่องจริง ความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ใช่นวนิยาย บทบาทในชีวิตจริงมันแทรกซึมอยู่ในสภาพจิตของเราชนิดที่คล้ายกรรมพลาสติกแบบไหนก็ไม่สามารถจะตัดมันออกไปได้ คนเราไม่ได้เพียงแค่เล่นไปตามบทบาทเท่านั้น แต่ตัวคนเรานั้นแหละคือบทบาท ดังที่มาร์กซ์เคยวิจารณ์แนวคิดเรื่องบทบาทเอาไว้ว่า การแบ่งแยกบทบาทกับตัวจริงออกจากกัน ก็เหมือนการแบ่งกายกับจิตออกจากกัน ซึ่งล้วนแต่มาจากต้นตอปรัชญา dualism ดังนั้น การแบ่งแยกคนออกจากสังคมดังกล่าวได้เริ่มขึ้นเมื่อสังคมมีอิทธิพลแทรกซึมเข้าไปในตัวคนมากยิ่งขึ้น

ข้อสรุปสั้นๆสำหรับจิตวิทยามนุษยนิยมก็คือ เป็นการยอมคล้อยตามระบบในเนื้อหาและทำหน้าที่เป็นกับดักในรูปแบบ เนื่องจากแนวคิดเรื่อง "เสรีภาพ" "ปัจเจกชน" นั้นถูกเสนอขึ้นมาในฐานะอุดมการณ์ชนิดหนึ่งเท่านั้น เพราะในสภาพความเป็นจริง ชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ไม่เคยได้สัมผัสกับถ้อยคำหุราตามคำจำกัดความนี้เลย มันเป็นกับดักเพราะในเบื้องต้นเราจะต้องยอมรับกันเสียก่อนว่า สิ่งนี้มีอยู่จริงในสังคม แล้วจึงค่อยวิเคราะห์กันต่อไป ไม่ว่าผลจากการอธิบายขั้นต่อไปจะถูกต้องหรือไม่ แต่สมมติฐานเบื้องต้นนี้แหละที่ผิดพลาดโดยสิ้นเชิง เมื่อกลุ่มดังกล่าวเสนอ "อุดมการณ์เรื่องการปลดปล่อย" มันจึงเป็นการปลดปล่อยของสังคมมิติเดียว (one-dimensional society) คือการปลดปล่อยทางใจ นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ได้สืบลึนจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ที่เคยนำเสนอทฤษฎีทางสังคม จิตวิเคราะห์ และการเมือง การลึมนี่มิใช่กระบวนการที่เกิดจากความเลื่อมใสในระบบความทรงจำ หากแต่มันถูกสังคมสั่งให้เก็บกดเอาไว้

มาสโลว์เคยเขียนตอบโต้มาร์กซ์ในเรื่องทฤษฎีมูลค่าที่เขียนไว้ใน "Das Kapital" ว่า ระหว่างการได้เงินเดือนเพิ่มมากขึ้น แต่ต้องจากบ้านและเพื่อนฝูงไปนั้น เมื่อคิดคำนวณมูลค่าของการสูญเสียเพื่อนและมูลค่าของเงินเดือนที่เพิ่มขึ้นในอัตราเงินเพิ่มมาคำนวณร่วมด้วยแล้ว ไม่ว่าผลการคำนวณของมาสโลว์จะออกมาเป็นหัวหรือก้อยก็ตาม แนวความคิดที่แปลกแยกอย่างถึงที่สุดก็คือ การที่เขาคิดความสัมพันธ์ทุกอย่างออกมาเป็นตัวเงินดอลลาร์นั่นเอง ดังนั้นทฤษฎีวิพากษ์ได้กล่าวว่า "คนใน

ระบบทุนนิยมก็คิดไปได้ไกลเท่าที่จะวัดได้แค่นี้เท่านั้นเอง"

#### 4

### จิตวิเคราะห์นิเสธและลัทธิมาร์กซ์

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าแนวความคิดเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล สภาพจิต และอัตวิสัยได้ถูกแยกออกไปจากการวิเคราะห์สภาพทางภาวะวิสัยของสังคม ดังนั้นพวกลัทธิมาร์กซ์รุ่นใหม่จึงได้พยายามแก้ไขข้อขาดตกบกพร่องนี้ด้วยการประสานแนวคิดของมาร์กซ์และฟรอยด์เข้าด้วยกัน ประสานการวิเคราะห์ความตึงเครียดทางจิตของปัจเจกชนกับวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ เพื่อจัดแนวทางปฏิฐานนิยมและแนวคิดแบบกลไกที่ตกค้างอยู่ในทั้งสองฝ่าย

พิจารณาเริ่มต้นจากด้านลัทธิมาร์กซ์ ความสนใจที่จะประสานจิตวิเคราะห์และลัทธิมาร์กซ์เริ่มขึ้นเมื่อปีค.ศ.1920 โดยคอร์ช (K. Korsch) และลูคัส (G. Lukacs) มาจนถึงยุคปัจจุบันคือสำนักแฟรงก์เฟิร์ต จุดร่วมของกลุ่มเหล่านี้คือ เน้นการค้นคว้าปัจจัยด้านอัตวิสัยของลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งเป็นข้อข้อที่อ่อนที่สุดของลัทธิมาร์กซ์ และแข็งที่สุดของกระฎุมพี คอร์ชวิจารณ์สภาพการณ์ในช่วงปีค.ศ.1920 ว่า โอกาสอันงามสำหรับการเปลี่ยนแปลงได้มาถึงแล้ว แต่ก็ไม่เคยมีการฉวยโอกาสนั้น เพราะขาดความพร้อมของสภาพจิตใจ คำถามที่ต้องค้นหาต่อมาก็คือ ทำไมความพร้อมทางอัตวิสัยจึงไม่มีอยู่

ความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิมาร์กซ์กับจิตวิเคราะห์ดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่นตั้งแต่เริ่มแรก งานเขียนเรื่องประวัติศาสตร์กับจิตสำนึกทางชนชั้น (History and Class Consciousness) ของลูคัสถูกนักลัทธิมาร์กซ์รัสเซียวิจารณ์ว่า กระโดดไปทางอัตวิสัยเหมือนความคิดของฟรอยด์ ในขณะที่อัตวิสัยมี 2 ด้านคือ ด้านปรัชญา และด้านจิตวิทยานั้น ทั้งลูคัสและคอร์ชต่างศึกษาเพียงแค่ระดับแรกเท่านั้น ดังเช่นที่คอร์ชประเมินความล้มเหลวของขบวนการกรรมกรยุโรปว่า เกิดจากความไม่คล่องตัวในภาคปฏิบัติที่มาจากทฤษฎีสังคมนิยมที่ล้าหลัง ลูคัสกล่าวถึงลงไปกว่านั้นด้วยการจำแนกประเภทของจิตสำนึกออกเป็น 2 ระดับ ระดับแรกคือจิตสำนึกที่ลุกขึ้นมาต่อสู้โดยฉับพลันและเป็นไปเอง จิตสำนึกระดับแรกนี้เกิดมาจากปัจจัยทางจิตวิทยาที่ยังขาดทฤษฎีชี้แนะ ส่วนจิตสำนึกทางชนชั้นนั้นแตกต่างไปจากจิตสำนึกทางจิตวิทยาประเภทแรก กล่าวคือ เป็นความรู้สึกที่เกิดมาจากความสำนึกถึงบทบาททางประวัติศาสตร์ของชนชั้นตน

ทฤษฎีวิพากษ์ไม่เน้นการแบ่งอย่างตายตัวระหว่างจิตสำนึกทั้งสองประเภทเหมือนลูคัส และเห็นว่า ในขณะที่กระฎุมพีมีจุดอ่อนที่หันเหปัญหาสังคมให้ไปเป็นปัญหาปัจเจกบุคคล ลัทธิมาร์กซ์เองก็มีจุดอ่อนที่ผลักปัญหาปัจเจกบุคคลให้ไปเป็นเรื่องประวัติศาสตร์และสังคมเสียทั้งหมด ทั้งสองฝ่ายต่างเผชิญกับปมปัจเจกบุคคลกับสังคมด้วยกันทั้งคู่ ฝ่ายแรกคือกระฎุมพีพุดถึงปัจเจกบุคคลอย่าง

เป็นนามธรรม ในขณะที่ฝ่ายหลังคือลัทธิมาร์กซ์ก็พูดถึงสังคมอย่างเป็นนามธรรม ในแง่นี้หากเรา ย้อนกลับไปดูเจ้าตำรับของจิตวิเคราะห์ เราจะพบว่า ฟรอยด์ได้เสนอมาแล้วว่าในโครงสร้างทางจิต ของบุคคล เราจะเห็นอำนาจของสังคมที่มีอยู่ในบุคคลและมีอยู่เหนือบุคคล จิตวิเคราะห์ได้ค้นพบ ภาพของสังคมที่จำลองอยู่ใน โครงสร้างทางจิตของบุคคล โดยค้นพบความสัมพันธ์อย่างเป็นวิภาษ วัตรระหว่างสังคม-เพศ-สภาพทางชีววิทยาที่ปรากฏอยู่ในบุคคล

สำหรับทัศนะของฟรอยด์ที่มีต่อลัทธิมาร์กซ์นั้นมิได้เป็นการเห็นด้วยทั้งหมด ฟรอยด์กล่าวถึง การปฏิวัติในรัสเซียว่า เป็นประสบการณ์การทดลองอันยิ่งใหญ่และเป็นข่าวสารที่สื่อถึงอนาคตที่ดีกว่า แต่เขาก็ไม่มีความแน่ใจว่า เส้นทางแบบโซเวียตจะก่อให้เกิดการพัฒนาได้อย่างแท้จริง เมื่ออย่าง เข้าปีที่สิบของการเปลี่ยนแปลงในรัสเซีย ฟรอยด์ก็ได้กล่าวว่า ความหวังที่ยังเคยมีอยู่เล็กน้อยนั้นได้ สูญสลายไปหมดแล้ว ฟรอยด์ตั้งข้อสังเกตว่า การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ไม่สามารถลบล้าง แรงผลักดันเพื่อการทำลายล้างของมนุษย์ได้ และเขาคัดค้านรากฐานวัตถุนิยมแบบคับแคบของลัทธิ มาร์กซ์ในขณะนั้น\* เขายังเห็นว่า superego ยังคงฝังรากอยู่ในพ่อแม่ ในระบบการศึกษาแบบเก่าๆ และยังคงเป็นเครื่องมือที่สืบทอดชากของอดีตมาเชื่อมต่อกับปัจจุบัน ฟรอยด์ออกตัวว่า การวิจารณ์ ลัทธิมาร์กซ์ของเขานั้นอาจจะไม่ถูกต้อง เพราะเขายังไม่สามารถเข้าใจลัทธิมาร์กซ์ได้อย่างแจ่มแจ้ง แต่เท่าที่เขาทราบ ทั้งมาร์กซ์และเองเกลส์ไม่เคยปฏิเสธอิทธิพลของความคิดและปัจจัยของ superego ใดๆก็ตาม ฟรอยด์เห็นว่าจิตวิเคราะห์และลัทธิมาร์กซ์นั้นมีความแตกต่างหลักคำรองอยู่

P.Fedem สาธุศิษย์ของฟรอยด์และเป็นนักสังคมนิยมคนหนึ่งเสนอว่า ทัศนคติแบบถืออำนาจ พ่อเป็นใหญ่ยังคงพบเห็นได้ในองค์กรของฝ่ายสังคมนิยม ในเวลาเดียวกับที่สิ่งนี้ก็เป็นตัวคำจูน สังคมกรรมที่เอาไว้ หากปมดังกล่าวไม่ได้รับการแก้ไข ถึงแม้จะมีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วย ความก้าวหน้าทางเทคนิคในระบบทุนนิยมหรือด้วยการวางแผนในระบบสังคมนิยม ความก้าวหน้า ดังกล่าวก็จะต้องถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ เรายังกล่าวไม่ได้เต็มที่ปากเต็มคำว่า การปฏิวัติได้บรรลุ จุดหมายสุดท้ายแล้ว หากปมดังกล่าวยังคงดำเนินต่อไปได้ ในท้ายสุด เขาเสนอให้ยกเลิกองค์กร แบบมีลำดับชั้นซึ่งหนุนอยู่ด้วยความสัมพันธ์แบบพ่อลูก มาเป็นองค์กรแบบสภาคณงานที่มี โครงสร้างความสัมพันธ์แบบพี่น้อง

คำถามที่เหลือไว้ให้คนรุ่นหลังค้นคว้าก็คือ อะไรเล่าคือความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิมาร์กซ์กับ จิตวิเคราะห์ ไรซ์ (W. Reich) ย้ำคำตอบของฟรอยด์ไว้อย่างกระฉ่างชัดว่า "จิตวิเคราะห์ก็มีขอบเขต ของมัน เราไม่สามารถจะเอาวิธีการวิเคราะห์ทางจิตของคนมาแทนที่อธิบายการวิเคราะห์สังคมได้" แต่สิ่งที่จิตวิเคราะห์จะช่วยเสริมให้ได้ก็คือการเติมช่องว่างระหว่างจุดปลาย 2 จุดของฐานเศรษฐกิจ กับ โครงสร้างส่วนบน ความรู้จากจิตวิเคราะห์จะช่วยทำให้เรามองเห็นขั้นตอนที่แทรกกลางอยู่ระหว่าง

\* หมายถึงลัทธิเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด (Economism) ที่รับมรดกมาจากสากลที่สอง

สองสิ่งนั้นอย่างมากมาย ทั้งยังจะช่วยตอบคำถามสั้นๆแต่ยากว่า "ความคิดของสังคมไปอยู่ในหัวสมองของคนได้อย่างไร" พรอมม์เสริมว่า จิตวิเคราะห์จะช่วยแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลเฉพาะของเศรษฐกิจที่มีต่อกลไกทางจิตจะสะท้อนออกมาเป็นรูปแบบอุดมการณ์เฉพาะๆได้อย่างไรบ้าง ในกรณีที่อุดมการณ์อันหนึ่งสะท้อนเศรษฐกิจโดยตรงแบบภาพในกระจกเงา ในกรณีดังกล่าวนั้น จิตวิเคราะห์ก็ไม่ได้มีความจำเป็นแต่อย่างใด หากแต่ในกรณีที่เกิดการแฝงเร้นปลอมแปลง เมื่อนั้นแหละที่ลัทธิมาร์กซ์ต้องอาศัยเครื่องมือจากจิตวิเคราะห์เข้ามาช่วยอธิบาย

โรซันำเอาแนวคิดเรื่องการผลิตทางเศรษฐกิจมาใช้อธิบายทางด้านจิตว่า กระบวนการผลิตของระบบทุนนิยมต้องการกระบวนการผลิตซ้ำทางจิต ต้องการวัฒนธรรมและอุดมการณ์เฉพาะแบบหนึ่งๆ แต่การผลิตซ้ำทางจิตนี้กระทำอยู่ในระดับจินตนาการ (imagination) หรือการสร้างวิมานในอากาศเท่านั้น การผลิตซ้ำทางจิตหมายถึงกระบวนการแปรเปลี่ยนอุดมการณ์ให้กลายเป็นพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คน ดังที่เขาได้แสดงการวิเคราะห์ไว้ว่า อุดมการณ์และจริยธรรมที่ถูกกดขี่นั้นก่อตัวมาจากความสัมพันธ์ทางทรัพย์สิน แล้วก็กลับกลายเป็นศีลธรรมประจำใจของมวลชนไป (ตัวอย่างเช่น การยอมรับอำนาจเหนือที่ดินของกษัตริย์ในสมัยศักดินา และการยอมรับอำนาจของทุนในสมัยปัจจุบัน)

โรซันำให้คำตอบว่า อุปสรรคที่ปิดกั้นการเกิดจิตสำนึกทางชนชั้นนั้นแหละที่จิตวิเคราะห์จะช่วยอธิบายได้ ระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ประกอบด้วยกฎเกณฑ์ที่ไร้เหตุผล (irrational - เช่นผลิตสินค้ามากจนล้นตลาด แต่ปล่อยให้คนอดตาย) เมื่อคนที่ไม่มียุติธรรมยอมรับความไร้เหตุผลนี้ได้ เราก็ต้องใช้คำอธิบายของจิตวิเคราะห์ซึ่งตอบปัญหาเรื่องความไร้เหตุผล จนกระทั่งเมื่อใดก็ตามที่คนไม่ยึดติดอยู่กับความไร้เหตุผลนี้ และแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่มีเหตุมีผล เมื่อนั้นจิตวิเคราะห์ก็ไม่ได้มีความจำเป็นอีกต่อไป

ตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่าง 2 แนวคิดได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสัญชาตญาณกับรูปแบบที่แสดงออกทางสังคม ความคิดเรื่องสัญชาตญาณจะช่วยบอกแนวโน้มโดยทั่วไป แต่สังคมจะเป็นตัวกำหนดรูปแบบเฉพาะของการแสดงออก เช่น ความต้องการเงินและความมั่งคั่งเป็นการแสดงออกเฉพาะของสัญชาตญาณทั่วไปซึ่งจะมีอยู่เฉพาะในสังคมปัจจุบันเท่านั้น (สังคมแบบยังชีพด้วยตนเองจะไม่มีการแสดงออกแบบนี้ แม้ว่าสัญชาตญาณทั่วไปจะมีอยู่) ความสุขจากการเก็บสะสมเกิดจากระบบสังคมที่มีคู่แข่งกัน สังคมได้ฉวยโอกาส (make use) มากกระตุ้นแรงผลักดันตามธรรมชาติของคนเพื่อตอบสนองความจำเป็นในการสะสม

อีกตัวอย่างหนึ่งคือการขยายแนวคิดเรื่อง character ของลัทธิมาร์กซ์ที่ใช้อธิบายว่าเป็นตัวสื่อกลาง (mediator) ระหว่างสัญชาตญาณของคนกับความจำเป็นทางสังคม แนวคิดเรื่อง character เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคม ในแต่ละกลุ่มสังคม สมาชิกจะมี character ร่วมบางอย่างที่ทำให้สังคมหนึ่งๆแตกต่างไปจากสังคมอื่นๆ อิทธิพลของสังคมที่หล่อ

หลอม character ให้แก่สมาชิกใหม่กระทำผ่านครอบครัวเป็นอันดับแรกในฐานะตัวสื่อกลางตัวหนึ่งระหว่างฐานเศรษฐกิจกับโครงสร้างส่วนบน สิ่งที่ครอบครัวหล่อหลอมบุคคลจึงมีเนื้อหาสาระมาจากสังคม และครอบครัวทำหน้าที่เป็นโรงงานแห่งผลิตซ้ำ character ของมนุษย์ในสังคมที่มีชนชั้น character จะเกาะกลุ่มกันเป็น โครงสร้างที่แน่นอนอันหนึ่ง โครงสร้าง character นี้แหละเป็นอุปสรรคคิดขวางจิตสำนึกทางชนชั้น และเป็นสิ่งที่นักวิเคราะห์จะต้องค้นหาองค์ประกอบของมัน เช่น ทศนคติยอมจำนนต่ออำนาจและกฎระเบียบของระบอบ การขาดจิตสำนึกทางชนชั้นจะแสดงออกในการด้อยพัฒนาหรือการพัฒนาแบบถอยหลังเข้าคลอง (regression) ของ ego

โครงสร้าง character และครอบครัวเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งผล 2 ประการคือ (1) ถ่วงการปฏิบัติเปลี่ยนแปลง (2) เอื้ออำนวยต่อระบบฟาสซิสต์\* ไม่ต้องสงสัยเลยว่าปัจจัยทางภาวะวิสัยเชิงเศรษฐกิจเป็นตัวหล่อหลอมตัวสื่อกลางทั้งสองนี้ และเมื่อหล่อหลอมขึ้นมาแล้ว ตัวสื่อกลางทั้งสองก็กลับไปพิทักษ์รักษาสภาพเศรษฐกิจนั้นไว้ หากปราศจากตัวสื่อกลางๆต่างๆเหล่านี้ ระบบเศรษฐกิจเท่าที่มีอยู่จะไม่มีวันประกอบตัวอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์ตัวสื่อกลางต่างๆจะสมบูรณ์ได้ต้องดูปัจจัยทางสังคมด้วย สำหรับตัวสื่อกลางที่เกิดขึ้นในสังคมที่มีโครงสร้างทางชนชั้นนั้น เราอาจจะกล่าวได้ว่าจริงๆว่า มันมีลักษณะจอมปลอม (false) เพราะมันคือบาดแผลที่เกิดจากความขัดแย้งในประวัติศาสตร์

การประสานลัทธิมาร์กซ์และจิตวิเคราะห์เพื่ออธิบายอัตวิสัยนั้น จะต้องพยายามหาคำตอบที่ชัดเจนต่อปัญหาเรื่อง "ปัจเจกบุคคล" ในสังคมทุนนิยมนั้น ปัจเจกชนได้ถูกทำลายความเป็นปัจเจกบุคคลของเรา มีแต่ "ทุน" เท่านั้นที่เป็นอิสระและมีความเป็นปัจเจกบุคคล ส่วนตัวคนนั้นต้องไปขึ้นต่อทุนและไม่หลงเหลือความเป็นปัจเจกชนอยู่อีกแล้ว ไม่มีที่ว่างหรือสำหรับปัจเจกชนในสังคมที่ใหญ่โตมหึมาแบบนี้ ดังนั้น เมื่อจิตวิเคราะห์ทำการศึกษาปัจเจกชน จึงต้องตระหนักว่า กำลังศึกษาอยู่แต่เพียง "ซาก" ของมันเท่านั้นเพื่อสืบหาร่องรอยว่ามันได้สูญหายไปได้อย่างไร สำหรับทางลัทธิมาร์กซ์นั้น แนวคิดเดิมที่ว่า ชนชั้นกรรมาชีพไม่เคยเป็นปัจเจกชน (ในความหมายของระบอบทุน) นั้นไม่ถูกต้องเสียแล้ว เพราะในปัจจุบันนี้ ความเป็นปัจเจกชนแบบระบอบทุนได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ในหมู่กรรมาชีพด้วย กระบวนการนี้เกิดขึ้นได้จากอีกด้านหนึ่งของอัตวิสัยที่ถูกสเคกกล่าวถึง คือด้านจิตวิทยา

สภาพมนุษย์ทุกวันนี้ เขาถูกจองจำด้วยโซ่ตรวนที่เป็นจริง พร้อมทั้งสร้างภาพหลอนว่ามีดอกไม้เสียบอยู่ นักวิเคราะห์ต้องหยิบภาพหลอนของดอกไม้ออกจากโซ่ตรวนที่มีอยู่จริงนี้เสีย แต่มิใช่เพื่อให้คนได้สวมโซ่ตรวนต่อไปโดยปราศจากภาพหลอน แต่เพื่อให้คนได้กระชากโซ่ออก และ

\* ไรช์ใช้แนวคิดนี้เป็นหลักในการวิเคราะห์เรื่องฟาสซิสต์ W.Reich *The Mass Psychology of Fascism*, Penguin Books, 1970.

มีโอกาสเดินไปเลือกเก็บดอกไม้ที่มีอยู่จริง

## 5

### การเมืองเรื่องของอัตวิสัย

หลุมพราง 2 หลุมที่ฝ่ายซ้ายมักตกอยู่เสมอคือ การลี้ภัยทางการเมือง และการลดความสำคัญของอัตวิสัย ในขณะที่ฝ่ายทุนนิยมก้าวรุดไปด้วยการสร้างตัวละครใหม่ที่ชื่อ subjectivity พร้อมทั้งกำกับให้แสดงบทบาทเรื่องปัจเจกบุคคล สิทธิ เสรีภาพ ฯลฯ อาการลี้ภัยในฝ่ายซ้ายแสดงออกมา 2 แบบคือ การสร้างทฤษฎีปฏิรูปสำเร็จรูปขึ้นมาใหม่ และการตอกย้ำแต่คำขวัญและเทคนิคแบบเก่าๆ ผลจากการลี้ภัยนี้ทำให้ภาคปฏิบัติการห่างไกลจากความต้องการของมวลชน เมื่อคำขวัญเข้ามาแทนที่การอธิบายทางทฤษฎี การตัดสินใจก็ไม่ได้กระทำการเลือกสรร อภิปราย และการใช้ความคิดภายในกลุ่ม แต่กลับเกิดขึ้นอย่างอัตโนมัติและจากห้วงจิตใจไร้สำนึกของกลุ่มผู้นำ กระบวนการทำงานดังกล่าวนี้เป็นวิธีการเดียวกับที่กระฎุมพีใช้อยู่นั่นเอง

การที่ฝ่ายซ้ายไม่มีความพยายามที่จะแสวงหาทฤษฎีวัตถุนิยมเพื่ออธิบายอัตวิสัยทำให้ตกหลุมประเพณีแบบเดส์การ์ตส์ (René Descartes นักปรัชญาฝรั่งเศส, 1596-1690) ซึ่งกระฎุมพินำเอามาใช้ด้วยการโยนปัจเจกบุคคลไปอยู่บนหลังของตัวเอง จาก "ฉันรู้สึก ดังนั้นฉันจึงดำรงอยู่"

เดส์การ์ตส์กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า "หลักการของเราคือการเอาชนะตนเองยิ่งกว่าเอาชนะ โชคชะตา เปลี่ยนแปลงความปรารถนาของตนเองเสียยิ่งกว่าเปลี่ยนกฎเกณฑ์ของโลก" ด้วยเหตุนี้ อัตวิสัยของมนุษย์จึงกลายเป็นเรื่องการอยู่เพื่อตัวของมันเอง

เราลองดูตัวอย่างที่ทฤษฎีวิพากษ์ได้นำเสนอเพื่อจะจะต้องตัวละครตัวใหม่ของชนชั้นกระฎุมพีในแง่มุมมองต่างๆ จากแนวความคิดเรื่องความเสมอภาคอันประกอบด้วยลักษณะทั้งที่ก้าวหน้าและล่าหลังเช่นเดียวกับกระฎุมพี มันก้าวหน้าได้เพราะได้เสนอหลักความเท่าเทียมเพื่อต่อต้านระบบอภิสิทธิ์ของศักดินา แต่มันล่าหลังเพราะหมายถึงความเท่าเทียมในการแลกเปลี่ยนเพื่อระบบตลาดเท่านั้น ในการปฏิเสศ เรามีได้ปฏิเสศหลักความเสมอภาค หลักประชาธิปไตยหรือทรัพย์สิน แต่เราจะดำเนินการด้วยหลักการเดียวกับที่มาร์กซ์เคยเสนอเอาไว้ในเรื่องทรัพย์สินและแรงงานว่า "เมื่อลัทธิมาร์กซ์เสนอให้ยกเลิกระบบแรงงานและทรัพย์สินนั้น เราหมายถึงแรงงานที่มีความแปลกแยกและทรัพย์สินแห่งชนชั้น แต่เรามีได้เสนอให้ยกเลิกแรงงานและทรัพย์สินซึ่งเป็นปฏิบัติการ (praxis) ของชายหญิงเสรีชนทั่วไป ทรัพย์สินส่วนตัวจะไม่ถูกเปลี่ยนไปเป็นทรัพย์สินทางสังคม ลักษณะทางสังคมของทรัพย์สินต่างหากที่เปลี่ยนไปคือจะสูญเสียลักษณะทางชนชั้น (ไม่สามารถกลายเป็นเครื่องมือชุดรีดได้) ฉะนั้นระบอบคอมมิวนิสต์ไม่ได้เสนอให้ยกเลิกทรัพย์สินของปัจเจกชน แต่ต้องการทำให้ทรัพย์สินของปัจเจกชนกลายเป็นเรื่องจริงขึ้นมา"

นักสังคมวิทยาเสรีนิยมได้ลดทอนแนวคิดเรื่องความแปลกแยกของลัทธิมาร์กซ์ให้เหลือแต่เพียงด้านอัตวิสัยด้านเดียว เช่น ลดความแปลกแยกให้กลายเป็นเรื่องน่าปวดหัว ลดการกดขี่ให้กลายเป็นเรื่องน่ารำคาญ ในทางความเป็นจริง สิ่งที่กระฎุมพีทำตามสัญญามิใช่การยกเลิกความแปลกแยก หากแต่แผ่กระจายความแปลกแยกไปทั่วทั้งสังคมจนมองไม่เห็น และทำการปลดปล่อยด้วยการกดขี่อย่างเสมอหน้าทั่วกัน นี่ทำให้ลักษณะการยกเลิกและการปลดปล่อยของกระฎุมพีเป็นไปในทางล้าหลังมากกว่าก้าวหน้า

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง "สิทธิ" จะต้องไม่อยู่เหนือขอบเขตของเศรษฐกิจ แม้ว่าสังคมนิยมจะพัฒนาก้าวหน้ามาเรื่อยๆ ในด้านการให้สิทธิ แต่ก็เป็นการพัฒนาแบบสองขา คือก้าวหน้าในการให้เสรีภาพและก้าวหน้าในการกดขี่ เพราะสิทธิของแรงงานเสรีก็คือสิทธิของทาสค่าจ้าง สิทธิในการเขียนหรือการพูดก็คือสิทธิในการเลือกอ่านหนังสือพิมพ์เล่มไหนก็ได้ที่บรรดานายทุนทำออกมา

ข้อเตือนใจในการวิเคราะห์ subjectivity ก็คือ เราต้องมองดูลักษณะทั้งสองด้านของมัน ยกตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์สถาบันที่หล่อหลอม subjectivity เช่น สถาบันครอบครัว ซึ่งสามารถทำหน้าที่ทั้งด้านที่เป็นเครื่องมือของสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็สามารถเป็นสถานเพาะเลี้ยงความคิดต่อต้านสังคมได้ด้วย จุดแข็งของครอบครัวคือมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเฉพาะที่ไม่เป็นแบบตลาดแข่งขัน โอกาสที่หญิงชายจะมาพบกันแบบปัจเจกบุคคลมีสูงกว่าสถาบันอื่นๆ ครอบครัวจึงอาจจะเป็นรูปแบบที่สะท้อนถึงความเป็นมนุษย์ได้เท่ากับที่เป็นสถาบันทำลายความเป็นมนุษย์

การเปรียบเทียบบทบาทของนักลัทธิมาร์กซ์ซึ่งแตกต่างจากนักพยากรณ์นั้น อุปมาอุปไมยไม่ได้ดังเช่นบทบาทของนักเดินเรือกับนักพยากรณ์อากาศ นักเดินเรือก็เหมือนกับนักพยากรณ์อากาศที่ต้องอ่านทิศทางลมได้อย่างถูกต้อง แต่สิ่งที่ต่างไปก็คือ "เขาเป็นยิ่งกว่านักพยากรณ์อากาศ" เพราะเขาไม่ได้ปล่อยให้กระแสลมเป็นตัวนำทางเรือ หากแต่อาศัยความรู้จากทิศทางลมนั้นบังคับหางเสือและพวงมาลัยให้เรือแล่นไปได้อย่างรวดเร็วและตรงเป้าหมายที่สุด และนี่คือข้อสรุปเกี่ยวกับบทบาทของอัตวิสัย

## 6

### ทฤษฎีและการทำจิตบำบัดภาคแรก - ฟรอยด์

ฟรอยด์เคยกล่าวถึงความตั้งใจในการทำงานด้านจิตวิเคราะห์ของเขาว่า "โซเปนฮาว์ (Schopenhauer) เคยกล่าวไว้ว่า" บน โลกมนุษย์นี้แหละที่ผู้คนจำนวนมากมีชีวิตอยู่ราวกับอาศัยอยู่ในนรกนั้น ความรู้ ทฤษฎี และวิธีการของข้าพเจ้าจึงมีเป้าหมายที่จะช่วยให้มนุษย์รู้สึกตัวถึงนรกนั้น

เพื่อว่าเขาจะได้ปลดปล่อยตนเอง" ลัทธิมาร์กซ์เองก็มีเจตนารมย์ดังกล่าว แต่ทั้งจิตวิเคราะห์และลัทธิมาร์กซ์ต่างก็พบปัญหาเหมือนกันประการหนึ่ง คือการที่คนรุ่นหลังได้ละทิ้งทฤษฎีภายใต้ข้ออ้างที่ว่า เพื่อให้การปฏิบัติงานมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผลลัพธ์ที่ตามมาก็คือ การปฏิวัติที่ยิ่งแย่งทุกที การทำจิตบำบัดกลายเป็นเรื่องจอมปลอม (pseudo therapy) การปฏิวัติกลายเป็นเรื่องการตะโกนปาวๆ (phony revolution) ปราบฎการณ์นี้ทำให้เราตระหนักว่าความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติไม่ใช่สูตรสำเร็จสูตรเดียว หากแต่มีความซับซ้อนทางประวัติศาสตร์

นักจิตบำบัดจะต้องมีสำนึกว่า ในขณะที่เยียวยาความเจ็บป่วยของบุคคลนั้น จะต้องเชื่อมโยงไปถึงเนื้อหาของสังคมด้วยว่า ความเจ็บป่วยดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะสภาวะไร้อำนาจของสังคม จิตวิเคราะห์ต้องทำหน้าที่ปลดปล่อยและวิพากษ์สภาพของสังคมโดยส่วนรวมด้วย หากเราละเลยแก่นแท้ดังกล่าว จิตวิเคราะห์ก็จะกลายเป็นกระพี้ของศาสตร์ที่สอนให้คนปรับตัวให้เข้ากับระบบเท่านั้น ซึ่งหมายความว่า ได้ยอมแพ้แก่ระบบโดยสิ้นเชิง ฟรอยด์ได้กล่าวเตือนใจเราไว้เป็นเวลานานแล้วว่า **"มิใช่ปัจเจกบุคคลเท่านั้นหรอกที่เจ็บป่วย วัฒนธรรมของเราต่างหากที่กำลังล้มเจ็บอย่างหนัก"**

จิตวิเคราะห์ประกอบด้วยลักษณะ 2 ส่วน ในส่วนแรก มันเป็นทฤษฎีแห่งสังคมและอารยธรรมโดยส่วนรวม และในอีกส่วนหนึ่ง มันเกี่ยวข้องกับการทำจิตบำบัดเป็นรายบุคคล มาดูเซอร์รูปไว้ว่า ทฤษฎีของฟรอยด์ไม่ได้สร้างขึ้นมาเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของบุคคล แต่เพื่อวินิจฉัยความบกพร่องทั่วไปทางจิตเพื่อค้นหาสมมุติฐาน กลุ่มฟรอยด์ยุคหลังกระทำการผิดพลาดอย่างมากที่ตัดตอนเอาทฤษฎีของฟรอยด์ไปใช้เพื่อการเยียวยาเป็นหลัก และละทิ้งแก่นแท้ของทฤษฎี ในเนื้อหาทฤษฎีเดิมของฟรอยด์มีจุดอ่อนอยู่คือ ความขัดแย้งระหว่างทฤษฎี (จุดแข็ง) กับการปฏิบัติ (จุดอ่อน) กลุ่มฟรอยด์ยุคหลังได้เสริมจุดอ่อนนี้มากยิ่งขึ้นด้วยการสร้างทฤษฎีใหม่ให้กลมกลืนกับภาคปฏิบัติ ซึ่งเท่ากับเป็นการลดจุดแข็งเดิมให้กลายเป็นจุดอ่อนอันใหม่ที่ผนวกเข้ากับจุดอ่อนอันเดิม ปรัชญาเล็งผลจากการปฏิบัติ (Pragmatism) ก่อให้เกิดแนวคิดโดยทั่วไปว่า "เทคนิคอะไรก็ได้ ถ้าใช้การได้ ก็นับว่าถูกต้อง และไม่มีคามจำเป็นอันใดที่จะต้องไปวิเคราะห์วิจารณ์มัน" อะดอร์โนกล่าววิจารณ์กระบวนการทำงานดังกล่าวว่า "การรักษาคนไข้ให้ปรับตัวเข้ากับโลกบ้างนี่ เป็นการรักษาที่ทำให้คนเจ็บนั้นล้มป่วยลงอย่างแท้จริง" (ดูเหมือนว่าวิธีการรักษาจะมีอันตรายยิ่งกว่าตัวเชื้อโรค)

ในงานเขียนยุคแรกของฟรอยด์ เขาคิดว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นรูปแบบของการเก็บกด ดังนั้นการทำจิตบำบัดรายบุคคล คือการให้การศึกษแก่คนเจ็บป่วยเพื่อให้มีจิตสำนึกถึงการเก็บกดนั้น เขากล่าววิพากษ์กลุ่มนักจิตบำบัดที่ล้มเลิกทฤษฎีการเก็บกดที่มุ่งหวังจะรักษาคนไข้ให้หายขาดว่า "สิ่งที่พวกเรานักจิตบำบัดจะกระทำได้อีกก็เพียงแต่เปลี่ยนอาการทุกข์ทรมานจากโรคฮิสทีเรียของผู้ป่วยให้เขากลายสภาพไปเป็น คนที่ไร้ความสุข แบบที่คนธรรมดาทุกคนประสบอยู่ในชีวิตประจำวันเท่านั้นเอง" ตราบใดที่เครื่องจักรอันใหญ่ในสังคมยังกลั่นความทุกข์ทรมานมาใส่ผู้คน นักจิตวิเคราะห์ก็ยังไม่สามารถจะเยียวยาผู้ป่วยให้มีความสุขได้อย่างแท้จริง

ฉะนั้น จิตวิเคราะห์จึงเป็นทฤษฎีที่มุ่งแสดงถึงสถานะไร้เสรีภาพของสังคม มันไม่ใช่ยาแก้ปวด หากแต่มันเป็นเพียง "วิธีการหนึ่ง" ในหลายๆวิธีการของการรักษาความเจ็บป่วยทางสังคม ฟรอยด์คัดค้านแนวทางที่จะลดค่าของจิตวิเคราะห์ไปให้เท่ากับการรักษา และถูกดูถูกโดยวงการแพทย์ นักจิตวิเคราะห์ที่ไม่ใช่หมอ และจิตวิเคราะห์ก็ไม่ใช่การบำบัด ฟรอยด์มีความปรารถนาที่จะรักษาสถานะของจิตวิเคราะห์ไว้ในฐานะทฤษฎีไม่ใช่การค้า ฟรอยด์กล่าวว่า "ข้าพเจ้าต้องการปกป้องวิธีการวิเคราะห์ของข้าพเจ้าให้พ้นจากน้ำมือของคน 2 ประเภท พวกแรกคือหมอ และพวกหลังคือนักสอนศาสนา และข้าพเจ้าอยากจะหยิบยื่นความรู้นี้ให้แก่กลุ่มวิชาชีพกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่มีอยู่ในโลกนี้ นั่นคือ วิชาชีพของคนธรรมดาที่เข้าใจเรื่องจิตใจโดยไม่ต้องเป็นหมอและไม่ต้องเป็นนักสอนศาสนา เพราะข้าพเจ้าไม่ต้องการให้การบำบัดมาทำลายความเป็นวิทยาศาสตร์ของจิตวิเคราะห์"

ฟรอยด์คาดการณ์ล่วงหน้าได้ถูกต้องว่า ข้อค้นพบเรื่องทฤษฎีการเก็บกดของเขาจะต้องถูกกดเก็บจากศาสนิกชนรุ่นหลัง เขากล่าวว่า "เมื่อจิตวิเคราะห์ข้ามไปอยู่ในอเมริกาที่ถือปรัชญาสิ่งผลจากการปฏิบัติเป็นหลัก มันจะกลายสภาพไปเป็นตัวยาตัวหนึ่งในน้ำยาสูตรผสมเพื่อรักษาโรคจิต และมันจะกลายเป็นสินค้าสำเร็จรูปของวงการจิตแพทย์อเมริกัน หากจิตวิเคราะห์ไม่ยกระดับตนเองมาเป็นศาสตร์ที่อิสระ สุภาพสตรีชาวเวียนนาคนนี้นิ่งไม่พ้นสภาพสาวใช้ในบ้านผู้ดีอังกฤษอย่างแน่นอน" ในส่วนตัวของเขา นั้น เขากล่าวยืนยันว่าการที่เขาต้องกลายมาเป็นนักจิตบำบัดนั้นเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับความตั้งใจเดิม เขาเริ่มต้นว่า "โดยแท้จริงแล้ว ข้าพเจ้าไม่ได้สนใจการบำบัดเลย" และตอบท้ายอย่างเย้ยหยันว่า พวกเราทำการวิเคราะห์และบำบัดด้วยเหตุผล 2 ประการคือ ประการแรก เพื่อทำความเข้าใจกับเรื่องจิตไร้สำนึก และประการหลังเพื่อหาเลี้ยงชีพของเราเอง"

แนวคิดพื้นฐานของฟรอยด์เกี่ยวกับโรคประสาทก็คือ ถ้าทั้งวัฒนธรรมของเราคือการเก็บกด และโรคประสาทยังฝังแน่นอยู่ในระดับจิตไร้สำนึก ทรานส์การเซียวาก็ทำได้เฉพาะเพียงบางส่วนเท่านั้น เพราะโรคประสาทย่อมถูกกำหนดจากสภาพทางสังคมและจิตใจ มันฝังอยู่ในเนื้อในของวัฒนธรรมของเรา เป็นความคิดที่ผิดของนักจิตวิเคราะห์ที่คิดว่าจะรักษามันให้หายขาดได้ เพราะความคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า "โรคประสาทไม่ใช่สิ่งจำเป็นของสังคมแบบปัจจุบัน มันไม่มีสิทธิ์อาศัยอยู่ในสังคมนี้ เราจึงสามารถจะขับไล่มันออกไปได้อย่างเด็ดขาด" แต่แท้จริงแล้ว ในโลกนี้ยังมีความทุกข์ยากอย่างอื่น นอกเหนือไปจากความทุกข์ระทมจากการเป็นโรคประสาท และ ความทุกข์ยากอย่างอื่นนั้นเป็นความทุกข์ยากอันแท้จริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ความทุกข์ยากอันแท้จริงนี้ต่างหากที่บีบบังคับให้คนยอมเสียดสุขภาพจิตอันดีของตนมาเป็นโรคประสาท ข้อเท็จจริงนี้เป็นจริงอย่างยิ่งโดยเฉพาะในหมู่ผู้คนที่ยากไร้ โรคประสาทเป็นปฏิกิริยาที่ผู้คนใช้ตอบโต้กับสภาพบีบบังคับอันรุนแรงของสังคม มันจึงเป็นความจำเป็นเพื่อการอยู่รอดของบุคคล บรรดานักจิตบำบัดที่มุ่งมั่นอยู่กับวิธีการรักษาของตนพากันลืมเลือนเงื่อนไขไปแล้วว่า โรคประสาทเป็นสิ่งจำเป็นคู่กับ

**สังคมแบบนี้** หากพวกเขาถูกคิดขึ้นมาได้ เขาก็ต้องระลึกว่า ไม่มีทางออกสำหรับโรคประสาทในรายบุคคล นอกจากทางออกทางสังคมร่วมกันเท่านั้น

และเท่าที่ได้ทำการเขียนมา ฟรอยด์เห็นว่า จิตวิเคราะห์ได้ให้บริการแก่ชนชั้นที่มีอันจะกินเป็นส่วนใหญ่ เขาเสนอให้ตั้งศูนย์บำบัดคนยากจนที่มีความทุกข์ยากทางจิตไม่น้อยไปกว่าคนรวย ในจดหมายฉบับหนึ่งที่เขียนถึงเพื่อน ฟรอยด์ระบุอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์อย่างวิภาษวิธีระหว่างการบำบัดกับการเปลี่ยนแปลงสังคม และกล่าวว่า "เราในฐานะนักจิตบำบัดจะต้องรู้ถึงขีดจำกัดของการทำจิตบำบัด นี่จึงจะเป็นแรงผลักดันให้เราขยายความตั้งใจออกไปถึงปัจจัยอื่นๆในการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อว่าผู้คนจะได้หลุดพ้นจากภาวะสิ้นหวังนี้เสียที"

ผลงานการบำบัดยุคหลังที่บดบังเอาทฤษฎีเข้าไปไว้ภายใต้การปฏิบัติจึงมิได้เริ่มต้นมาจากฟรอยด์ หากแต่เกิดมาจากนักจิตวิทยามนุษยนิยมรุ่นหลัง ข้อเสนอของพวกเขาฟังดูเข้าท่าดีแต่ก็ขัดกับหลักการพื้นฐานของฟรอยด์ เช่น พวกเขาเสนอว่า เรานักจิตบำบัดต้องให้ความรู้ ความอบอุ่น และความมั่นใจทางอารมณ์แก่คนไข้ ในขณะที่ฟรอยด์กลับเสนอให้มีความเฉยเมยทางอารมณ์และใช้ท่าทีแบบเดียวกับที่หมอฟันตัดฟันกระทำต่อคนเจ็บ เขาเสนอให้แยกอารมณ์ต่างๆของนักจิตบำบัดออกไปจากการเยียวยา รวมทั้งความรู้สึกเห็นอกเห็นใจด้วย เพราะเขากล่าวว่า การเยียวยาแบบจิตวิเคราะห์มีรากฐานมาจาก "ความเป็นจริงอย่างถึงที่สุด" (truthfulness) มันจะเกิดอันตรายมากหากเราเบี่ยงเบนออกจากมาตรฐานนี้ ดังนั้น เราจึงต้องปฏิเสธการใส่ส่วนผสมของอารมณ์ต่างๆที่ปรุงแต่งขึ้นมาเข้าไปในสูตรของการบำบัด ต่อประเด็นนี้ อะดอร์โนวิจารณ์ว่า ความเฉยเมยอย่างจริงจังของฟรอยด์มีคุณค่ามากกว่าความอบอุ่นอย่างจอมปลอมที่ตามติดมาด้วยการบีบบังคับและคำสั่งประเภทต่างๆ ท่าทีของศัลยแพทย์นั้นคือการที่เราไม่ได้ให้สัญญาว่า การผ่าตัดนั้นจะทำให้คนไข้ไม่เจ็บปวดอะไรเลย และรับรองว่าคนเจ็บจะต้องหายจากโรค การผ่าตัดทางจิตไม่ใช่เรื่องของความเป็นมนุษย์แม้ว่าจะทำให้เจ็บปวด หากแต่มันเป็นวิธีการทำลายความเป็นมนุษย์ให้หมดสิ้นไป ความรักและความอบอุ่นของนักบำบัดที่เสกสรรปั้นแต่งขึ้นมา ล้วนแตกต่างไปจากโลกภายนอกที่มีแต่การเกลียดชังและแข่งขันกัน จะสามารถทำให้คนไข้เชื่อได้สนิทใจหรือ

มาลูเชอกล่าวเพิ่มเติมที่ศนะของฟรอยด์ว่า ความรักและความสุขไม่ใช่สิ่งที่หล่นลงมาจากฟ้า หากแต่มีรากเหง้าอยู่ในความต้องการของมนุษย์และได้ถูกสังคมบดแต่งต่อมาในภายหลัง หากคนเราขาดปัญญาและความรู้ที่เท่าทันสังคม ความสุขที่เขาคิดว่าเป็นของเขาก็จะกลายเป็นเพียง reification เท่านั้น เช่นทุกวันนี้ ผู้คนพากันคิดว่าความสุขคือการมีเงินมากๆ หรือมีรถยนต์คันใหม่สักคัน เป็นต้น เขาเสนอว่า ความรื่นรมย์ในชีวิต ปัญญา และความสุขนั้นต้องเป็นไปอย่างสัมพันธ์กัน แต่เนื่องจากพัฒนาการของขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ทำให้ 3 สิ่งนี้ถูกตัดขาดออกจากกัน ทำให้คนไร้ความสุข ไร้ความรื่นรมย์ และไร้ปัญญา แต่การตัดขาดนี้มีใช้สิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ หากแต่เกิดจากสังคมที่ทำให้วิธีการหาความสุขของคนไม่มีเสรีภาพและวิธีหาเสรีภาพไม่มีความสุข

จิตบำบัดจึงต้องมีแนวทางตอบโต้การตัดตอนดังกล่าวมานี้

## 7

### ทฤษฎีและการทำจิตบำบัดภาคสอง: เลียง (Laing) และคูเปอร์ (Cooper)

เลียงและคูเปอร์เป็นนักจิตวิทยาที่ถือแนวทางซ้ายทางการเมือง เขาทั้งสองได้พยายามที่จะสร้างทฤษฎีจิตวิเคราะห์ให้มีลักษณะทางการเมืองและลักษณะวิพากษ์ ความพยายามหลายอย่างของกลุ่มบรรลุผลเป็นที่น่าพอใจ เช่น การขจัดข้อบกพร่องในการแบ่งแยกคนปกติและผู้เจ็บป่วยทางจิตออกจากกัน โดยย้อนกลับไปหาแนวทางของฟรอยด์ต้นตำรับในการศึกษาความเจ็บป่วยทางจิต เลียงและคูเปอร์ได้พยายามประสานความพิการทางจิตของบุคคลเข้ากับการปลดปล่อยทางสังคม ข้อค้นพบที่ว่าโรคจิตเภท (schizophrenia) เป็นยุทธวิธีพิเศษที่คนประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อจะเอาชีวิตรอดในสังคมเดเดนตายนี้ ความเจ็บปวดทางจิตจึงไม่ใช่เรื่องความบกพร่องของตัวบุคคล หากเป็นเพียงปฏิกิริยาที่คนไข้เอาชีวิตรอดโดยผ่านสถาบันครอบครัวญาติมิตรเพื่อนฝูงออกไปสู่สังคม การทำจิตบำบัดจึงต้องค้นหารูปแบบของความเจ็บป่วยที่เข้ากับต้นตอทางสังคม และการบำบัดคือการทำให้คนไข้รู้ซึ่งถึงความสัมพันธ์นี้

ท่ามกลางความพยายามหลายอย่างที่บรรลุผลนี้ ก็ยังเหลือความพยายามอีกหลายอย่างที่ไม่สามารถจะบรรลุเป้าหมายสุดท้ายได้ ทั้งนี้เพราะยังไม่สามารถตัดขาดจากการบำบัดอย่างไรที่สหภาพอิทธิพลของปรัชญาปฏิฐานนิยมลัทธิเอกซิสเตนเซียลลิสม์แบบหยาบ และลัทธิเร้นลับ (mysticism) นี้คือจุดอ่อนของนักจิตวิเคราะห์กลุ่มนี้ที่เราจะวิเคราะห์ถึงต่อไป

จุดอ่อนประการแรกคือ การปะปนเอาการวิเคราะห์การเมืองและสังคมเข้าไปผนวกกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและครอบครัว การที่มุ่งเน้นแต่การเปลี่ยนแปลงระดับตนเองระดับครอบครัวและระดับชุมชนเท่านั้น เป็นการตกหลุมอุกมการณ์ที่สังคมกระฎุมพีใช้แยกบุคคลและสังคมออกจากกัน แนวความคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากประเพณีทางความคิดแบบเยอรมันของ C. Cooley, G. Simmel, และ K. Lewin ซึ่งพยายามค้นหาว่าสังคมมีอิทธิพลต่อคนและสมาชิกในกลุ่มได้อย่างไร ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ เวลาที่เรามองดูส่วนย่อยแต่ละส่วน เราก็จะละเลยลืมมองเห็นส่วนใหญ่ทั้งหมด (Totality) เราจะพิจารณาแต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน แต่ลืมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคม ซึ่งเราจะหาไม่ได้เลยในห้องทดลอง อิทธิพลของนักจิตวิเคราะห์ทั้งสองนี้แพร่หลายอยู่ในกลุ่มที่เน้นวิธีการที่เรียกกันว่า **group dynamics** ที่เน้นการดำรงอยู่ของคนแต่ละคนเป็นสำคัญ และเน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล วิธีการดังกล่าวมีจุดอ่อนตรงที่ไปลดทอนความสัมพันธ์ทางสังคมอันมีประวัติศาสตร์การก่อตัวมาอย่างยาวนาน ให้เหลือเพียง

ความสัมพันธ์เฉพาะหน้าอย่างฉับพลันระหว่างมนุษย์

แม้ว่าแนวทางการรักษาโรคจิตเภทจะเน้น 3 มิติของบุคคลและครอบครัวคือ (1) ศึกษาบุคคลในครอบครัว (2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับครอบครัว (3) ศึกษาครอบครัวในฐานะเป็นระบบหนึ่ง แต่จุดอ่อนของการวิเคราะห์นี้ก็คือข้อเดิมดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นคือ การลืมเลือนว่าความสัมพันธ์ระหว่าง "เธอกับฉัน" "เธอกับครอบครัว" นั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลันเมื่อวันวานนี้ ในทางตรงกันข้าม ความสัมพันธ์นี้ตกผลึกมาจากประวัติศาสตร์ เมื่อขาดการวิเคราะห์ในมิตินี้ ก็ไม่อาจทำความเข้าใจได้ ถึงแม้ว่าเลียงและคูเปอร์จะตระหนักถึงข้อเท็จจริงนี้อยู่ แต่เขาก็ทำได้แค่เพียงตระหนักเท่านั้น โดยที่ไม่ได้สอดใส่ความตระหนักนั้นลงไปในทฤษฎีของตน ผลก็คือ ทำให้วิธีการวิเคราะห์ของเขาคืออยู่แค่ระดับสังเกตการณ์ไปเรื่อยๆ

จากจุดเด่นที่ค้นพบว่าครอบครัวเป็นตัวสื่อกลางที่สำคัญระหว่างบุคคลกับสังคม ทำให้การทำงานของกลุ่มได้พัฒนาก้าวหน้าจากการบำบัดเป็นรายบุคคลมาเป็นการบำบัดระดับครอบครัว อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้านี้กลับมีขีดจำกัดเมื่อนักจิตวิทยาของกลุ่มนี้ได้ขีดวงจำกัดการวิเคราะห์หยุดเอาไว้แค่ระดับครอบครัวเท่านั้น โดยมีได้ก้าวเดินต่อไปจนถึงระดับสังคม การตัดครอบครัวออกไปจากสังคม ตัดทฤษฎีออกไปจากการบำบัด ทำให้การแก้ไขทำไม่ได้ดังที่ควรที่สุด แม้ว่าการบำบัดจะประสบความสำเร็จได้เฉพาะบางกรณี ปัญหาที่ยังเหลืออยู่ก็คือ ไม่ได้แต่ต้องโครงสร้างสังคมที่ยังคงผลิตครอบครัวที่มีปัญหาออกมาอยู่อย่างสม่ำเสมอ

เลียงเสนอให้ขยายระดับการวิเคราะห์ว่าโลกนี้ก็คือครอบครัวขนาดใหญ่ โดยลืมไปว่า ความขัดแย้งในสังคมนั้นไม่เหมือนความขัดแย้งในครอบครัวที่สามารถแก้ไขให้ตกไปได้ด้วยการมานั่งจับเข้าพูดจากันในห้องบำบัด ที่สำคัญก็คือ **ครอบครัวไม่เหมือนสังคม** ความสัมพันธ์ทางสังคมไม่เหมือนความสัมพันธ์ระหว่างคน 2-3 คน ระบบทุนนิยมไม่ได้ประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น สังคมมีอะไรมากกว่านั้น มันเกิดมาจากแรงงานและกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งต่อมาภายหลังได้หวนกลับไปควบคุมมนุษย์อีกทอดหนึ่ง มันประกอบด้วยลักษณะทั้งอัตวิสัยและภาวะวิสัย ถึงแม้ว่าครอบครัวจะเป็นตัวสื่อกลางตัวหนึ่งในสังคม แต่ครอบครัวก็ไม่ใช่ต้นกำเนิดของสังคมและมันไม่ได้ผุดขึ้นมาจากความว่างเปล่า หากแต่มันได้เกิดขึ้น เปลี่ยนแปลง และตกผลึกจากประวัติศาสตร์ ครอบครัวเองก็ตกเป็นเหยื่อตัวหนึ่งของสังคม พร้อมกับที่เป็นนกล่าเหยื่อในเวลาเดียวกัน การพึงพอใจอยู่กับการแก้ปัญหาในระดับครอบครัว คือการปะปนระหว่างการปฐมพยาบาลเบื้องต้นทางจิตกับการปลดปล่อยสังคมเข้าด้วยกัน ดังนั้น ในขณะที่เขาทั้งสองขนานนามวิธีการของเขาว่า "การบำบัดแบบราดิคัล" ในเนื้อแท้จึงเป็นเพียงแค่ "การบำบัดแบบเดิมหรือดีกว่าเดิมเล็กน้อย ผสมกับความตั้งใจทางการเมืองที่ราดิคัล"

สิ่งที่เลียงและคูเปอร์จะต้องตระหนักก็คือ การบำบัดของเขาเท่านั้นที่ก้าวหน้า มิใช่ทฤษฎีทางสังคมของเขาที่มีความก้าวหน้า การวิพากษ์การเจ็บป่วยทางจิตนั้นจะต้องกระทำให้ถึงที่สุด เพราะ

ไม่ใช่เพียงแต่วิธีการรักษาเท่านั้นที่เกิดมาจากข้อกำหนดทางสังคม แม้แต่ตัวเชื้อโรคและความผิดปกติเองก็ยังเกิดมาจากสภาวะทางชนชั้นและชนชั้นต่างๆ ในสังคมด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องอุบัติเหตุรถยนต์ เราไม่สามารถตัดความผิดปกติทางจิตออกไปจากระบบสังคมทุนนิยมได้ฉันใด เราก็ไม่อาจตัดอวัยวะส่วนหนึ่งออกไปจากร่างกายได้ฉันนั้น เพราะมันคือ "ความจำเป็น" มิใช่ "ส่วนเกิน" เราต้องทำความเข้าใจว่า การเจ็บป่วยทางจิตอย่างเรื้อรังของคนจนนั้น **ไม่ใช่** เกิดจากสาเหตุทางชีวภาพของคนจน แต่เป็นเรื่องของสังคมส่วนรวม ทุกวันนี้การบำบัดชนิดที่ไม่แตะต้องโครงสร้างสังคมนั้น ได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นสิ่งใหม่ที่เพิ่มขึ้นมา แม้ว่าผลการรักษาจะไม่มีคุณค่าสักกี่ตาม นั่นก็เหมือนกับผู้ที่บาดเจ็บจากอุบัติเหตุรถยนต์ จำต้องได้รับการรักษาเพื่อจะได้กลับไปขับรถใหม่อีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้เพื่อจะได้ตายคาที่บนถนนนั้นเลย เช่นเดียวกับหมอรักษาผู้ป่วยใช้โรคจิตให้ออกจากโรงพยาบาลเพื่อจะได้ออกไปอยู่ในสังคมบ้างอย่างแท้จริง

อิทธิพลทางความคิดอีกแหล่งหนึ่งที่มีต่อวิธีการเยียวยาของเลียงและคูเปอร์คือ **ทฤษฎีความเป็นจริงแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล**ของฟอยเออบัค (Ludwig Feuerbach) แนวคิดของฟอยเออบัคมีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน จากจุดแข็งนั้น มันสามารถหักล้างกับลักษณะจิตนิยมของเฮเกลอย่างไรรก็ตาม เลียงและคูเปอร์ก็ได้เลือกสรรจำเพาะแต่จุดแข็งมาใช้เท่านั้น หากยังผนวกเอาจุดอ่อนของฟอยเออบัคมาด้วย จุดอ่อนของฟอยเออบัคก็คือ การลดความสัมพันธ์ทางสังคมลงไปเหลือเพียง "การเผชิญหน้าระหว่างเธอกับฉันในช่วงขณะปัจจุบันนี้เท่านั้น" (I/You encounter) โดยไม่สนใจข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์และสังคม มาร์กซ์และเอนเงิลส์เคยชี้ถึงจุดอ่อนนี้มาแล้ว การที่เลียงและคูเปอร์ได้ลดความสัมพันธ์ทางสังคมลงไปให้เหลือเพียงแต่ความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (symbolic interaction) หรือการรับรู้ระหว่างบุคคล ซึ่งขยายมาเป็น **ทฤษฎีการแสดงละครหรือทฤษฎีบทบาท** มีผลสำคัญให้แนวทางเหล่านี้ทำให้มนุษย์หญิงชายกลายเป็นเพียงผู้แบกรับสัญลักษณ์และเครื่องหมายต่างๆ เท่านั้น เราจำเป็นต้องตั้งคำถามว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทางสัญลักษณ์นั้น มีคุณภาพเช่นเดียวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในความเป็นจริงหรือไม่ ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ อำนาจ หรืออิทธิพล คำตอบที่แน่นอนก็คือ "ไม่"

อิทธิพลของสังคมปัจจุบันปรากฏให้เห็นอยู่ในทฤษฎีของเลียงและคูเปอร์ เช่น **ทฤษฎีเรื่องเอกลักษณ์ของบุคคล** (self-identity) ซึ่งกล่าวว่า เอกลักษณ์ของตัวเรานั้นสร้างขึ้นมาไม่เพียงแต่ว่าเรามองตัวเองว่าเป็นอย่างไร แต่บวกผสมด้วยการรับรู้ว่าคนอื่นเขามองเราอย่างไรด้วย นี่คือนิตสำนึกที่ตกเป็นฝ่ายตั้งรับ (passive) ของผู้บริโภครที่แล้วแต่สังคมจะกรุณาปั้นแต่งให้เป็นอะไร จะกำหนดให้บริโภครอะไร เป็นนิตสำนึกของผู้ละครที่ต้องนั่งดูละครที่สังคมเสนอมาให้อย่างเป็นทางการถูกระทำ

จุดอ่อนที่สุดของเลียงและคูเปอร์คือการลดลักษณะนามธรรมของสังคม ลงไปเหลือเพียงลักษณะรูปธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การนำเอาปรากฏการณ์มายึดถือเป็นแก่นแท้

เป็นหลุมพรางอันใหญ่ของลัทธิปฏิฐานนิยม ทำให้แนวคิดนี้ลดค่าของการสังสมทางประวัติศาสตร์ลงไปเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน จุดที่ประจักษ์ทำให้ทฤษฎีนี้แตกหักก็คือ การตัดเรื่องการวิเคราะห์ชนชั้นออกไปจากการพัฒนาเรื่องความเจ็บป่วยทางจิต

อันที่จริงการเยียวยาผู้เจ็บป่วยทางจิตไม่ใช่เรื่องผิวดินอะไร และหากการวิเคราะห์สมมุติฐานของโรคเกิดมาจากปัญหาทางชนชั้น เราก็จะไม่หยุดเพียงแค่ระดับคนไข้เท่านั้น แต่จะมองออกไปถึงความจริงมากขึ้น และเมื่อนั้น เราก็จะตระหนักว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นอีกโครงการหนึ่งที่ไม่อาจจะเอาการบำบัดคนไข้มาใช้ทดแทนกันได้ การวิเคราะห์เท่าที่ผ่านมาของเลียงและคูเปอร์นั้นไม่ผิดหากแต่ผิวเผิน และเริ่มผิดพลาดเมื่อเขาเริ่มทึกทักเอาว่า ความผิวเผินนั้นเป็นความลึกซึ่งจริงจริงวิธีการบำบัดที่มีประสิทธิภาพนั้นให้ข้อเตือนใจว่า การไร้ประสิทธิภาพนั้นยังไม่ร้ายเท่ากับการไม่รู้ตัวว่าวิธีการนั้นไร้ประสิทธิภาพ และการมีประสิทธิภาพนั้นก็ยังไม่ได้อย่างแท้จริง トラบดีที่เรายังไม่รู้จักขอบเขตของประสิทธิภาพนั้น นี่คือข้อสรุปที่เหมาะสมกับเลียงและคูเปอร์ที่ลดปัญหาสังคมให้ลงมาเป็นปัญหาความบกพร่องของการสื่อสารในครอบครัว บทบาทหรือความคาดหวังวิธีการเยียวยาของเขาไม่ใช่ทางแก้ปรากฏการณ์ reification มันเพียงแค่เสริมให้ reification นั้นสมบูรณ์แบบมากขึ้นเท่านั้นเอง

**สรุป** กล่าวโดยสรุป การลี้มเลื่อนของนักจิตวิทยารุ่นหลังก็คือ การกดทับความคิดวิพากษ์ของฟรอยด์นั่นเอง ไม่ว่าจะเป็จิตวิทยาสาขาที่เน้นลักษณะจิตวิญญาณของกลุ่มยอมคล้อยตามสังคม ลักษณะวัตถุนิยมอย่างไรทิศทางของกลุ่มพฤติกรรมนิยม ลักษณะมนุษยนิยมอย่างฉาบฉวย และลักษณะสับสนของกลุ่มเอกซิสเตนเชียลลิสม์ ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ขาดตอนไม่ต่อเนื่องจากเจ้าของตำรับเดิม แนวคิดของพวกเขาส่งเสริมความแปลกแยกของบุคคลให้ดำรงอยู่ในสังคมที่แปลกแยกนี้ต่อไป จุดขึ้นของทฤษฎีวิพากษ์จะต้องกระทำในทางตรงกันข้าม เราต้องไม่หลงลืมหลักการเดิม และต้องตระหนักว่า เรามีหน้าที่ช่วยเหลือเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายมิใช่มีหน้าที่สรรเสริญพวกเขา

**หมายเหตุ** บทความที่สรุปมานี้ประกอบด้วยเนื้อหาเพียงหนึ่งในห้าส่วนของหนังสือเล่มนี้เท่านั้น ยังมีรายละเอียดอีกมากมายทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิวาทะของจิตวิเคราะห์และลัทธิมาร์กซ์ จึงขอให้ผู้อ่านถือว่า บทความนี้เป็นเพียงการแนะนำหนังสืออย่างคร่าวๆเท่านั้น และขอเชิญชวนผู้สนใจติดตามอ่านหนังสือเล่มจริงต่อไป และกล่าวสำหรับในภาษาไทย มีหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ "ลัทธิมาร์กซ์กับจิตวิเคราะห์" แปลและเรียบเรียงโดย สีชมพู (นามปากกา) จากต้นฉบับของ Reuben Osborn มาร์กซิสชาวออสเตรเลีย (หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปีค.ศ.1937) สำนักพิมพ์วิไลจิตพิมพ์ฉบับแปลไทยเมื่อปี พ.ศ. 2524 อาจถือได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นความพยายามในระยะแรกๆที่จะประสานแนวคิดของจิตวิเคราะห์และลัทธิมาร์กซ์เฉพาะในบางด้าน เข้าด้วยกัน

---